

Ազգային, կրօնական ու մշակութային կենտրոններ

Մխիթարեան Միաբանութիւնը, հայ կրօնական (կաթողիկ) եւ մշակութային կազմակերպութիւններէից է բաղկանում, որոնք (Վենետիկի եւ Վիեննայի), Հիմնադրել է Մխիթար Սեբաստացին, 1701-ի սեպտ. 8-ին, Կ. Պոլսում, հոգեւոր ուսումնակրթական, գիտական եւ մշակութային գործունէութիւն ծառայելու նպատակով:

Սկզբնական շրջանում կոչւել է «Անտոնեան միաբանութիւն»: 1706-ին տեղափոխուել է Սեբոն (Յունաստան), որը ենթակայ էր Վենետիկի Հանրապետութեանը, 1717-ից հաստատուել Վենետիկի մօտ գտնուող Ս. Ղազար կղզում: 1712-ին Վատիկանը Մխիթար Սեբաստացուն ճանաչել է միաբանութեան առաջնորդ, նրան շնորհել արքայազն կոչում: Մ. մ. գործունէութիւն է ծառայել երկու՝ կրօնական-կաթողիկական եւ հայագիտական-բանասիրական ուղղութեամբ: Վատիկանի աջակցութիւնն ապահովելու նպատակով սկզբնական շրջանում քարգնանել եւ հրատարակել է կաթողիկական գրականութիւն, Ալբերտ Սեծի «Համառոտութիւն Աստուածաբանութեան» (1715), Մխիթար Սեբաստացու «Մեկնութիւն սրբոյ ատեարանին Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի որ ըստ Մատթէոսի» (1737), Ալվոնսու Ռոտրիկեցի «Կրթութիւն կատարելութեան եւ կրօնատրականի առաքինութեան» (հ. 1-3, 1741-42) եւն աշխատութիւններ: Դրան զուգահեռ նախապատրաստուել եւ հրատարակել է հայագիտական գրականութիւն (հայ պատմիչների երկերի քննական քննադրեր, գրաբարի քերականութեանը նկիրած ուսումնասիրութիւններ, դասագրքեր): XVIII դ. 1-ին կեսին Մ.մ-եան հայագիտական գործունէութեան մէջ յատկապէս նշանակալից էր Մխիթար Սեբաստացու «Քառզիրք հայկազեան լեզուի»(հ.1-2, 1749-69) բացատրական բառարանի հրատարակումը:

XVIII դ. 2-րդ կեսից Մ. մ. վերելք ապրեց, ժամանակի հայ առաջնակարգ մշակութային եւ գիտական գործիչներ Գ. Աւետիքեանի (1750-1827), Մ. Չամչեանի (1738-1823), Մ. Աւգերեանի (1762-1854), Հ. Աւգերեանի (1774-1854), Ղ. Ինճիճեանի (1758-1833), Մ. Չախչախեանի (1770-1835), Ե. Թովմաճեանի (1777-1848), Ղ. Ալիշանի (1820-1901), Գ. Չարբահանլեանի (1827-1901) եւ ուրիշների գործունէութեան շնորհիւ: Սկսեց «Մատենագիրք նախնեաց» եւ նոյնի համառոտ, հանրամատչելի բնոյթ կրող «Ընտիր մատենագիրք» շարքերի հրատարակումը: Բնագրագիտական ճշգրտումներով, առաջաբանով ու ծանօթագրութիւններով հրատարակուեցին Գրիգոր Նարեկացու «Մատենագրութիւնք» (1827), Բարսեղ Կեսարացու «Ճառք...» (1830), Փաստոսու Քուզանդի «Պատմութիւն Հայոց» (1823), Մխիթար Հերացու «Ձերմանց մխիթարութիւն» (1832), Դաւիթ Անյաղթի «Մատենագրութիւն» (1833), Եղիշէի «Մատենագրութիւնք» (1838), Մովսէս Խորենացու «Մատենագրութիւնք» (1843) եւ համաշխարհային ու հայ դասականների այլ գործեր: Մխիթարեանները հանդէս եկան նաեւ ինքնուրոյն հայագիտական, պատմաբանասիրական, աշխարհագրական, բառարանագիտական եւն բնոյթի աշխատութիւններով: Այդ տարիներին ստեղծւած գործերից յատկապէս մեծարժէք են Մ. Չամչեանի «Պատմութիւն Հայոց» (հ. 1-3, 1784-86), Մ. Աւգերեանի «Լիակատար վարք եւ վկայաբանութիւն սրբոց...» (հ. 1-12, 1810-15), Ղ. Ինճիճեանի «Կարապատում» (հ. 1-8, 1824-28), Մ. Ագոնցի եւ Ղ. Ինճիճեանի «Աշխարհագրութիւն չորից մասանց աշխարհի» (հ. 1-11, 1802-08), Ղ. Ալիշանի «Քաղաքական աշխարհագրութիւն»(1853), «Միսուան» (1885), «Այրարատ» (1890), «Միսական» (1893), Գ. Աւետիքեանի, Խ. Միրմելեանի, Մ. Աւգերեանի «Նոր բառագիրք հայկազեան լեզուի» (հ. 1-2, 1836-37), Գ. Չարբահանլեանի «Պատմութիւն հայերէն դպրութեանց» (հ. 1-2, 1865-78) եւն աշխատութիւնները:

XIX դ. բեղմնաւոր էր նաեւ Մ. մ-եան գրական-գեղարուեստական գործունէութիւնը, որի հիմքը դրել էր Մխիթար Սեբաստացին իր «Տաղարան» (1727) բանաստեղծութիւնների ժողովածուով: Այն կլասիցիզմի առաջին ամբողջական դրսեւորումն էր հայ գրականութեան մէջ: Հայ կլասիցիզմը հետագայ զարգացումն ստացաւ Ղ. Ինճիճեանի, Մ. Չախչախեանի, Է. Հիրմիզեանի, Գ. Աւետիքեանի ստեղծագործութիւններում եւ քարգնանութիւններում («Տաղք մխիթարեան վարդապետաց», Հ. 1-3, 1852-54), իսկ Ա. Բագրատունու «Հայկ Դիցագն»-ով (1858) հասաւ զագագնակետին: Մխիթարեան կլասիցիզմի ներկայացուցիչները գրում էին խրթին, երբեմն արհեստական բառաբարդումներով ու ածանցումներով խճողւած գրաբարով, որն անմատչելի էր հասարակ ժողովրդին: XIX դ. 2-րդ կեսից Մխիթարեանների կլասիցիզմը տեղի տուեց գրական նոր ուղղութեան՝ ռոմանտիզմին, որի հիմնադիրը եղաւ Ղ. Ալիշեանը՝ «Հայոց աշխարհիկ», «Պլպուլն Աւարայրի», «Հրազդան» եւն չափածով [«Հայրունի» («Նուագք» հ. 3, 1858)] եւ «Յուշիկք հայրենեաց հայոց» (հ. 1-2, 1869-70) պատմագեղարուեստական արձակ ստեղծագործութիւններով:

Մ. մ. ծառայելց նաեւ ուսումնակրթական գործունէութիւն: Փոխարինողներ աճեցնելու նպատակով արդէն 1732-ին Մխիթար Սեբաստացին Ս. Ղազարում հիմնադրեց դպրոց՝ «Վարժարան» անունով: 1833-ին Պաղուայում (Հիւսիսային Իտալիա) գործել սկսեցին Մուրատեան, 1836-ին Վենետիկում՝ Ռաֆայելեան վարժարանները (1873-ին դրանք միաւորեցին՝ ստանալով Մուրատ-Ռաֆայելեան վարժարան անունը): 1846-ին Փարիզում բացեց եւս մէկ դպրոց, որը հետագայում ստացաւ «Փարիզի Մուրատեան վարժարան» անունը: Այդ վարժարանները գործում են առ այսօր:

Շար. էջ 3-ում

180 տարւայ պատմութիւն

Ալիշանը մեր օրերում

Էդուարդ Աւագեան

Իր ժամանակին Պոլսում յայտնի դրամագետ-հնագետ Պետրոս-Մարգար Էֆենդի Ալիշանեանը եւ նրա կինը՝ Թագուհին, երկու արու գաւակ ունէին, երկու հրեշտակներ, ինչպէս ասում էր մայրը՝ Քերովբէն եւ Մերովբէն: Երբ տղաներն աւարտում են տեղի Վրթանէ Չալխեան վարժարանը, հայրը նրանց ուղարկում է Վենետիկի Ս. Ղազար վանքի դպրոցը: Քերովբէն, որ դեռ մանկուց սիրում էր գիր-գրականութիւն եւ արդէն գրաճանաչ էր հինգ տարեկանից, Ս. Ղազարում է գտնում իր երագանքը: Եւ ահա հինգ տարի վանքի դպրոցում ուսանելուց յետոյ, որպէս առաջատր աշակերտի, նրան փոխադրում են «քարձրագոյն կրթարան», իսկ կրտսեր եղբայրը՝ Մերովբէն, չի ցանկանում շարունակել ուսումը եւ վերադառնում է Պոլիս: 16 տարեկանը հագիւ լրացած (չնայած օրէնքով պէտք էր 18-ը լրանար), որպէս աչքի ընկնող ուսանողի ու խելամիտ երիտասարդի, Քերովբէին կրօնա-կան սան են տալիս եւ փոխում անունը՝ ըստ սովորական կարգի: Վարդանանց կուի մասնակցի՝ Ղեւոնդ Երեցի անունն են շնորհում նրան, եւ նա յայտնի է դառնում Ղեւոնդ Ալիշան անունով:

Երիտասարդ Ալիշանն սկսում է աշխատակցել «Բագմավէլին», ուր տպագրւում են նրա յօդածները, ուսումնասիրութիւնները, «Յուշիկք հայրենեաց հայոց», ինչպէս նաեւ Նահապետ ծածկանունով տպագրւում է բանաստեղծութիւններ, այն էլ աշխարհաբար, միանգամից արժանանալով ընթերցողների սիրուն ու համակրանքին: Ղեւոնդ Ալիշանը կեանքում չէր եղել Հայաստանում, բայց հայրենիքը նրա սրտում էր, նրա հոգու մէջ, եւ շրջապատում նրան ամէն ինչ դէպի Հայաստան էր տանում: Ընդգրկուելով նա իրեն պատկերացնում էր Հայոց լեռնաշխարհում, լճերը տեսնելով՝ տեսնում էր Վա-նըն ու Սեւանը: Այդպէս են ծնւել նրա հայրենասիրական տողերը: Երիտասարդ բանաստեղծի վրայ մեծ ազդեցութիւն է թողնում իտալացիների ընդվզումը Աւստրիայի բռնակալութեան դէմ, եւ նա երագում է իր երկիրն էլ ազատագրւած տեսնել: Ծնունդ է առնում նրա մարտաշունչ «Բա՛ւն փորոտանը» որպէս հիմն ազատութեան:

Տարիներ շարունակ գրած բանաստեղծութիւնները հետագայում Ղ. Ալիշանն ամփոփում է իր «Նուագք» ժողովածուների մէջ եւ հրատարակում հինգ հատորով՝ «Մանկունի», «Մաղթունի», «Բնունի», «Հայրունի», «Տէրունի», «Տխրունի»: Այս հատորների վերնագրերն իսկ թելադրում են, թէ ինչին են նւիրւած գրքում տպագրւած բանաստեղծութիւնները: Այս շարքում իր ուրոյն ու նշանակալից տեղն ունի «Հայրունի» գիրքը, որտեղ ամփոփւած են Ղ. Ալիշանի պատմահայրենասիրական բանաստեղծութիւններն ու պոէմները: Գրքում մեր պատմութեան հերոսական անձանց վկայակոչումը, հայրենի երկրին նւիրուած նրանց ջանքերը գովերգելով, յիշելով ու յիշեցնելով Հայոց աշխարհի վանքերն ու բերդերը, լեռներն ու ձորերը, գետերը, լճերը: Նահապետը մի նպատակ է հետապնդել՝ սիրել հայրենին: «Ազգային դաստիարակութիւն» յօդածում նա այն միտքն է զարգացնում, թէ անցեալ պատմութիւնը, նրա հերոսներին յիշելն անօգուտ է, եթէ մենք չենք նմանում նրանց, մեր կեանքը չենք նւիրաբերում հայրենիքին: «...Նախնիք,- գրում է նա,- այն ատեն պարծանք են մեզի, երբ մենք ալ իրենց նման կըլլանք: Մեր ինչ ըլլալը մեզմէ կախուած է. անոնց պարծանքն ու փառքը մէկ լոյս մըն է մեր ճամփուն վրայ, բայց մենք պէտք է, որ աչընիս բանանք ու ուրընիս շարժենք...»:

«Ողբամ զքեզ, Հայոց աշխարհ» բանաստեղծութեան մէջ Նահապետը մտայլ գոյներով է ներկայացնում Հայաստանի իրական վիճակը: Նա յիշեցնում է հայոց պատմութեան ոչ միայն հերոսական, այլև ողբերգական էջերը, մտաբերում է նրանց, ովքեր կուտեցին ու մեռան եւ չտեսան Անհի աւերակւած «նշխարները»: Նման խո-հերով են գրւած «Հայոց աշխարհիկ», «Հրագրան», «Հայոց հայրենիք» գործերը: Այս բանաստեղծութիւնները շնչում են հայրենաբաղձութեամբ: Նահապետը օտար հողում իրեն զգում է մեճակ ու անօթեան: Մի ցաւ, որ հիմա էլ տանջում է հայրենիքից հեռացած հազարաւոր հայերի: Հէնց այդ զգացումն է ստիպել, որ Յովհաննէս Թումանեանը նրան անւանի «Մեր միշտ պանդուխտ ալեւոր Նահապետը»:

Պանդխտութեան, կարօտի այդ զգացումը, որը հայ գրականութեան մէջ ծնւել է դեռ միջնադարում, աւելի մեծ ուժով, բանաստեղծական տառապանքով է իր արտայայտութիւնը գտել Ղ. Ալիշանի մօտ: Այդ կարօտը, որ կայ «Հրագրան» բանաստեղծութեան մէջ, ահագնացել է հետագայում:

Հայրենասիրական գործերի թում իր ուրոյն տեղն ունի «Պլպուլն Աւարայրի» պոէմը: Հե-դինակը մերք դիմում է լուսնին, մերք Տղմուտ գետին՝ կենդանացնելու համար շրջապատը, մերք տխակին, որը մարմնաւորում է Վարդանանց կուի երգչին՝ «Աւարայրի բլբլիւն»:

Պատմական թեմայով գրւած նրա մէկ այլ պոէմը՝ «Աշոտ Երկաթ ի ծովուն Սեւան», նոյնպէս հագեցած է հայրենասիրական պաթոսով: Պատմութեան դժարագոյն երեւումները նկարագրելիս Նահապետը լեցուն է լաւատեսութեամբ: Թշնամիներն ամէն ինչ անում են երկրորդի երեսից ջնջելու հայ ազգը, վերացնելու հայ անունը: Բանաստեղծն ընդվզում է չարիքի դէմ, վատի ու դաժանի դէմ լի յոյսերով, պայծառատեսութեամբ:

Թող աշխարհին լուր լինի
Որ քանի ենք կենդանի
Հայաստան ո՛չ տի մեռնի...
Նա հայրենասիրութեամբ է սկսել իր գործը եւ հայրենասիրութեամբ էլ առաջ է տարել թէ՛ բանաստեղծ

Մշակույթ

ծական գործերում, թե՛ գիտական աշխատությունների մեջ: Դիմելով երիտասարդությանը, նա նորից ու նորից շեշտում է, թե իր հայրենիքի արժանատր քաղաքացին լինելու համար *Մէր* է պետք, իմանալ ու գնահատել անցեալը: «Աղէկ քաղաքացի ըլլալու համար պետք է քննել, սորիլ զհայրենիս... Քննեցէք ու սովորեցէք, ուրեմն, այդ ազնի ու բարեբեր Հայաստանը»: Մա է թելադրում «Յուշիկը հայրենաց հայոց» պատմագրական ակնարկների շարքը:

Եւ այստեղ առջ քաշած սկզբունքով էլ Ղ. Ալիշանն ստեղծել է գիտական իր գլուխգործոցները, որ դրանով դաստիարակել են «հայ մանկտիք»: Նա սկսած 80-ական թականներից, հինք դրեց պատմաքննական մի մատենաշարի, որը նկիրած էր Արեւմտահայաստանին, Արեւելահայաստանին, Կիլիկիային. «Միսուան», «Այրարատ», «Միսական», որոնք փաստական անպարփակ միք են պարունակում այդ մահանգների աշխարհագրութեան, տեղագրութեան, բուսական ու կենդանական աշխարհի մասին, նիւթեր պատմական անցեալից, տալիս են պատմաճարտարապետական յուշարձանների նկարագրութիւնը: Ուշագրաւ են Ղ. Ալիշանի միւս գործերը. «Հայրուսակ կամ հայկական բուսաբանութիւն», «Հին հաւատք կամ հեթանոսական կրօնք հայոց»: Նա աւելի քան քառասունհինգ հատորներում ամփոփել է իր երկար ու բեղմնատուր աշխատանքային տարիների կուտակածը: Յիշատակութեան արժանի է նրա վերջին գործը, որը լոյս տեսաւ մեծ գիտնականի մահուանից յետոյ՝ «Հայաստան յառաջ քան զիինն Հայաստան»:

Ղեւոնդ Ալիշանն իր մահկանացուն կնքեց Ս. Ղազար կղզում, թաղեց օտարութեան մէջ, բայց նրա սիրտը միշտ էլ Հայաստանի լեռներում էր, Հայաստանի հողի ու ջրի հետ, հայոց պատմութեան գոյամարտի անվերջանալի բախողներում: ■

Մխիթարեան... Ճար. էջ 1-ից

Վենետիկի Մխիթարեանները 1843-ին հիմնադրեցին «Բազմավէպ» ամսագիրը, որը XIX դ. 60-ական թթ. ընդունեց հայագիտական-բանասիրական բնոյթ եւ այն պահպանում է առ այսօր:

1772-ին, Ս. Սելզոնեանի (1717-1799) արքահայրութեան ժամանակ, երբ Ս. մ-եան անդամների միջեւ անհամաձայնութիւն եւ վէճ էր ծագել կանոնադրութեան փոփոխման կապակցութեամբ, միաբանների մի խումբ՝ Ա. Բարիկեանի (1778-1825) զխառնութեամբ, թողնելով Վենետիկը, 1773-ին հաստատեց Տրիեստում, 1811-իք՝ Վիեննայում: 1811 յունիսի 8-ին աստրիական կառավարութիւնը պաշտօնապէս ճանաչեց նրանց գոյութիւնը: Ս. մ-եան Վիեննայի ճիւղատրումը (Մխիթարեաններ Վիեննայի) կարճ ժամանակում կրկնապատկեց իր անդամների թիւը, ընդլայնեց դպրոցական ցանցը (ուս. հաստատություններ բացեցին Կ. Պոլսում, Իզմիրում, Տրիեստում եւ այլուր): Վիեննայի Մխիթարեանները նույնպէս իրենց մշակութային գործունէութիւնը սկսեցին կրօնաստուածաբանական բնոյթի գործերի [(«Պատարագամատոյց» (1803), Կ. Բիւլարտի «Բովանդակութիւն բովանդակութեան ս. Թովմայի...» (հ. 1-3, 1810-1813))] եւ հրատարակումով: Հէնց սկզբից նրանց գործունէութեան մէջ գերա-

կըշտեցին հայագիտական-բանասիրական, լեզուաբանական-քարզմանական աշխատությունները: Յիշատակութեան արժանի են Պ. Հովնանեանի «Մարդկային լեզուին սկզբան» (1857), Հ. Գաթըրջեանի «Տիեզերական պատմութիւն ի սկզբանէ աշխարհի մինչեւ ցմեր ժամանակ» (հ. 1-2, 1849-52), Ղ. Հովնանեանի «Պատմութիւն քաղաքականութեան երոպական տէրութեանց ընդհանրապէս» (հ. 1-4, 1856-60), Ա. Սյունեանի «Բնարական քերականութիւն աշխարհաբար կամ արդի հայերէն լեզուի» (1866), Ս. Տէրիշեանի «Հնդեւրոպական մաթալեզու» (1885), Հ. Քոստանի «Հայք ի Չմիտնիա եւ ի շրջակայ» (հ. 1-2, 1899) եւն աշխատությունները: Ստեղծեցին նաեւ գեղարեստական երկեր. Ս. Տէրիշեանի «Այրի մայրը եւ միամօր որդեակը» (1871), Կ. Միսիլեանի «Տրդատա առանձնամայրը, վերջին օրերն ու մեռնելը» (1851), Ս. Գաթըրջեանի «Տարւոյն չորս եղանակները կամ Նկարագիր սքանչելեաց բնութեան» (1852) եւն: Կատարեցին գեղարեստական քարզմանություններ, Ժ. ԼաՅոնտեանի «Մակեք» (1894), Ժ. Ռասինի «Երգ վասն կրօնից» (1842) եւն:

Վիեննայի Մխիթարեանները 1847-63-ին հրատարակել են «Եւրոպա» շաբաթաթերթը, 1887-ից «Հանդէս ամսօրեայ» ամսագիրը:

Ս. մ-եան XIX դ. վերջի եւ XX դ. 1-ին կէսի գործունէութիւնում նշանակալից դեր են խաղացել Գ. Գալեմքեարեանը (1862-1917), Հ. Տաշեանը (1866-1933), Ս. Եփրիկեանը (1873-1952), Ա. Ղազիկեանը (1870-1841), Վ. Հացունի (1870-1944), Ս. Պոզտուրեանը (1881-1959), Ն. Ակիմեանը (1883-1963), Վ. Յովհաննիսեանը (1894-1977) եւ ուրիշներ: Ներկայումս Ս. մ-եան մշակութային գործունէութիւնը համեմատաբար փոքր բաժին ունի հայագիտութեան եւ մանաւանդ հայ գեղարեստական գրականութեան համընդհանուր զարգացման գործում: Վենետիկի Մխիթարեանների վերջին շրջանի գործերից յիշատակելի են Պ. Անանեանի «Մեթոսի պատմութեան գրքի մասին քանի մը լուսաբանություններ» (1937), Ս. Ճանաշեանի «Հ. Արսէն Ղազիկեան եւ իր քարզմանությունները» (1974), «Պետրոս Դուրեան՝ դար մը ետք» (1974), Լ. Չեքիեանի «Հայ թատրոնի սկզբնաքայլերը եւ հայ վերածնունդի վարժումը» (1975), Տ. Եարամեանի «Քեսունի կարմիր վանքը» (1975) եւն աշխատություններ: Վիեննայի Մխիթարեանները շարունակում են «Ազգային մատենադարան» արժէքատուր մատենաշարի հրատարակումը: Ուշադրութեան առժանի հայագիտական յօդածներ են հրատարակւում «Բազմավէպ»-ում ն «Հանդէս ամսօրեայ»-ում: ■

Տեղուէի

«Ղոյս» երկշաբաթաթերթը իր վշտակցութիւնն է յայտնում ներքոյիշեալ նորոգ հանգուցեալների անմիջական հարազատներին և բոլոր սգակիրներին:

- < Եսայի Մատթեոսեան
- < Ժանետ Պետրոսեան (Շամիրեան)
- < Գարո. Էդիկ Բարոյեան
- < Մոսիկ (Սկրտիչ) Պողոսեան
- < Տիգրան Կիրակոսեան
- < Գեորգ Ոսկանի
- < Լևարդ Յովսէփեան
- < Օժիս Ասատրեան (Ամհոեան)

Իրանահայ Համայնք

Լոյս երկշաբաթերքի կազմակերպութեամբ Միքայէլ Ստրոյցեանը դասախօսեց «ՀՄ սրահում»- Սոյն քալանի յունիսի 15-ին, քերթիս հրատերով «Հայ արդի կինօարեստ»-ի թեմայով ելոյթ ունեցաւ Հայաստանի հանրայայտ կինօբնագաւտ Միքայէլ Ստամբուլցեանը:

Քացման խօսքով հանդէս եկաւ իրանահայ հասարակական-ազգային գործիչ եւ քերթիս խմբագրական կազմի անդամ Լեւոն Ահարոնեանը: Այնուհետեւ Վարուժ Սորենեանը նախ ներկայացրեց եւ ապա բեմ հրաւիրեց օրայ դասախօսին:

Պրն. Ստամբուլցեանը հայ արդի կինօարեստին առնչող պատմական եւ վաւերագրական տեղեկութիւններ հաղորդեց ներկաներին եւ ապա հակիրճ բացատրութիւններ տեց ցուցադրելիք տեսաժապատնի եւ Ֆիլմի կինօբեմադրիչ Փելէշեանի մասին՝ վերջինիս համարելով Հայաստանի Ֆիլմարեստի տիտաններից մէկը:

Պրն. Ստամբուլցեանի ելոյթը եւ նրա մեկնաբանութիւնները մեծ տրպատրութիւն բողեցին ներկաների վրայ եւ նոր հորիզոն բացեցին Ֆիլմարեստը սիրողների համար:

Դասախօսը վերջում սիրով պատասխանեց առաջադրած հարցումներին:

Ծրագրի վերջում ելոյթ ունեցաւ Իրանում ՀՀ լիազօր դեսպան Գեղամ Դարիբջանեանը:

Հ.Է.Մ. բեմադրեց «Կանայց նստարանի պատմութիւնները» թատերգութիւնը.-2001թ. յունիսի 7,8-ին «Հայ համալսարանականների ընդհանուր» միութեան «Փորձ» թատերախումբը նոյն միութեան սրահում բեմադրեց վերոյիշեալ թատերգութիւնը, որի բեմադրիչն էր Հենրիկ Խաչատրեանը:

Ես եմ, եկել եմ»-ը բեմադրեց իրանահայ հանրաժանօթ արեստագետ եւ բեմադրիչ Սուրէն Մնացականեանը.- Հ.Մ. «Միսիան» միութեան «Մ.Թաշճեան» թատերախումբը սոյն քալանի յունիսի 7-ից բեմադրում է «Ես եմ, եկել եմ» կատակերգութիւնը, որի հեղինակն է Հայաստանի ժամա-

Հ.Մ. «ՄԻՍԿ»- ՄԻՍԿԻՍ
«Վ. Քաշճեան» թատերախումբ կերպարներ է մարմնավորում:

ԵՍ ԵՄ, ԵԿԵԼ ԵՄ

Կատակերգութիւն
Բեմադրիչ՝ Սուրէն Մնացականեան

Փոփոխարկ	13	22	ժ.
Վեցարկ	7	17	14
Ուրբաթ	8	18	15
		25	13:00

Ժամը 8-ին, «Մայրիկ» սրահում:
Տեղեկութիւններ համարձակեալով:
«Միսիան» միութեան կառնուցիչն է Խաչատրեան Գեղ. Պրն. Ստ.

նակակից հանրաժանօթ գրող-թատերագիր Ժիրայր Անանեանը:

Հ ՈՒՄԿ-ում ելոյթ ունեցան պրոժ. Է. Ռեզան եւ Զ. Բայաթը.- Սոյն քալանի յունիսի 8-ին վերոյիշեալները, որոնք մասնակցել էին Շուշիի մշակութային պալատում քաղաքի Ռեալական ուսումնարանի հիմնադրման 120-ամեակին նիւրած միջազգային զիտաժողովին՝ ելոյթ ունեցան Հայկական հարցերի ուսումնասիրութեան կենտրոնում (ՀՈՒՄԿ), եւ իրենց տպաւորութիւնները պատմեցին ներկաներին:

Իրան

Իրանում եւ աշխարհում բարձր գնահատեց Մ. Խաթամիի յաջողութիւնը երկրի նախագահական ընտրութիւններում.- Իրանի քաղաքական-կրօնական անձինք եւ կուսակցութիւններն ու խրակցութիւնները առանձին յայտարարութիւններով ողջունեցին նախագահի վերընտրութիւնը:

Շատ երկրների նախագահները նոյնպէս շնորհաւորելով պրն. Մ. Խաթամիի վերընտրութիւնը՝ կապերի առաւել զարգացում եւ առաջընթացում մաղթեցին Իրանի եւ իրենց երկրների միջեւ:

Իրանի Իսլամական Առաջնորդութեան Նախարարութիւնը բողոքել է արտասահմանեան լրագրողների նկատմամբ ցուցաբերած բռնութիւնների դէմ.- Վերոյիշեալ նախարարութեան հրատարակչական բաժնի փոխտնօրէնը յայտարարելով նախարարութեան բողոքն ասաց, որ որոշ արտասահմանեան լրագրողների նկատմամբ ցուցաբերել է բռնութիւններ, որոնք խիստ դատապարտւում է իրենց կողմից: Ըստ պրն. Շահիդիի, անժանօթ անձինք կարգապահ ուժերի անուան տակ, առանց պատկան ուժերի կողմից տրւած արտօնագրի ներկայացման՝ բռնութիւն-

ներ էին գործադրում լրագրողների նկատմամբ:

Պրն. Շահիդիի կարծիքով քանի որ արտասահմանեան լրագրողները պարտաւոր են ըստ երկրում սահմանած օրէնքների աշխատել, ինչպէ՞ս կարող ենք նրանցից պահանջել պատասխանատու լինել մի այնպիսի անձանց, որոնց ով լինելը անյայտ է: Նրա կարծիքով այս ընթացքը շարունակել հնարատր չէ:

Հայաստան

Ռ. Քոչարեան. «Բանակցային գործընթացում նոր նախաձեռնութեան կարիքը չկայ» (14.06.01 Արմէնպրեստ).-

«Ղարաբաղեան կարգաւորման գործընթացում նըկատող դադարի մէջ Հայաստանը մեղք չունի, եւ մենք պատրաստ ենք առաջ գնալ այն սկզբունքների շուրջ, որոնք ձեռք են բերել բանակցային գործընթացի նախորդ փուլում», - ասաց ՀՀ նախագահ Ռոբերտ Քոչարեանը: Նախագահի խօսքերով, բանակցային գործընթացում նոր նախաձեռնութեան կարիքը չկայ: Ինչ վերաբերում է այն հարցին, որ Սիմսկի խմբի համանախագահների կարծիքով, Հայաստանի եւ Ադրբեջանի նախագահները իրենց ժողովուրդներին «ժամտղելու» խնդիր ունեն, ապա Քոչարեանը գտնում է, որ երկու երկրների իշխանութիւնները պէտք է քաղաքական կամք դրսեւորեն նախագահների կողմից ապագայում կայացուցելիք որոշմամբ ամրագրւած լուծման տարբերակի տարիները եւ դրա առաւելութիւնները իրենց ժողովուրդներին բացատրելու առումով:

Ըստ ՀՀ նախագահի, Բրիւսելում տրուել է Ղարաբաղի փաստացի անկախութեան ձեւակերպում (11.06.01 Արմէնպրեստ).- Բրիւսելից վերադառնալով, ՀՀ նախագահ Քոչարեանը «Ձառքնոց» օդանաւակայանում լրագրողների տած այն հարցին, թէ Բեյզիդայում, դարաբաղեան կարգաւորման անդրադարձերի ժամանակ բազմիցս հնչած «դէ ֆակ-

ու» հասկացութեան հետ մէկտեղ «դէ իրէ» հասկացութեան օգտագործումն արդեօք նո՞ր մօտեցում է, թէ՞ ստոյգ մեկնաբանութիւնների արդիւնք, ՀՀ նախագահը պատասխանեց, որ «դէ իրէ» հասկացութիւնն օգտագործել է Բելգիայի խորհրդարանի պատգամաւորների հետ հանդիպման ժամանակ: Ըստ Քոչարեանի, այդ պարագան պէտք է դիտարկել հարցի համատեքստում. «Մենք երբեք չենք խուսափել նաեւ նման արտայայտութիւններից, երբ խօսքը գնում է լուծման տարրերակների մասին,- ասաց նա: -Երբ ասում ենք հակամարտութեան կողմերի իրաւահասարկութեան մասին, դա, փաստօրէն, նշանակում է, որ, այո՛, տրւում է նաեւ Ղարաբաղի փաստացի անկախութեան ձեւակերպում, որը համապատասխանում է միջազգային լեքսիկոնին»:

Նշեց ազգային հերոս Մոնթ Մելքոնեանի մահուան 8-րդ տարեդարձը (06.13.01 Ազգ օրաթերթ).- 1993 թականի յունիսի 12-ին, Ադրամի մատոյցներում, թշնամու կրակահերթերը լռեցնելուց յետոյ զրահամեքենայի արկի բեկորից վիրաւորեց եւ զոհեց ազատամարտիկ, Հայաստանի ազգային հերոս Մոնթ Մելքոնեանը:

Այսօր, Մ. Մելքոնեանի (Աւօ) մահուան 8-րդ տարեդարձի օրը նշեց իբրեւ փառաբանման օր: Յիշատակի արարողութիւնն սկսեց Երեւանի Ս. Չօրատր եկեղեցում, որտեղ պատարագ մատուցեց: Այնուհետեւ նրա մարտական ընկերներն այցելեցին Եռաբլուր, որտեղ 1993թ. յունիսի 19-ից ամփոփուած է ազատամարտիկի աճիւնը:

Գեներալ-մայոր Աստածատուր Պետրոսեանի խօսքերով, ազգային-ազատագրական շարժման ղեկավարներից Մոնթ Մելքոնեանը ամուր զինուորական էր, սիրում էր զինուորական կարգուկանոնը եւ տիրապետում մարտավարական բոլոր կանոններին: 1990թ. վերադառնալով հայրենիք, նա իր գործունէութիւնն սկսում է իբրեւ լրագրող, այնուհետեւ նւիրաբերում Արցախեան հերոսամարտին: Նա եղել է Քելբաջարի ճակատամարտի ղեկավարը, առաջին հերթին Դաղիվանքի:

Տուրքի երիտասարդական հաւարականի երկրորդ անընդմէջ յաղթանակը (05.06.01 ԱրմՄայրես).- Հայաստանի ֆուտբոլի երիտասարդական հաւարականն Արովեանի «Կոտայք» մարզադաշտում 2:0 հաշուով յաղթեց Լեհաստանի ֆուտբոլիստներին: Այս հաշիւը լիովին արտայայտում է հայ ֆուտբոլիստների առաւելութիւնը խաղադաշտում: Նոյնիսկ զրկելով թիմի երկու առանցքային խաղացողներին՝ Մերգէյ եւ Նշան Էրզրումեաններին, հաւարականն ամբողջ խաղի ընթացքում վերահսկում էր իրավիճակը եւ բազմաթիւ սուր պահեր ստեղծեց մրցակցի դարպասի մօտ, իրականացնելով դրանցից միայն երկուսը: 55-րդ րոպէին Կարէն Ալեքսանեանը գեղեցիկ հարածով բացեց խաղի հաշիւը, իսկ մօտաւորապէս 15 րոպէ անց Հայկ Յակոբեանը մեն-մենակ դուրս եկաւ լեհերի դարպասապահի Մաչէյ Մելցաշի դիմաց, շրջանցեց նրան եւ զնդակը անարգել ուղարկեց դարպասը՝ 2:0:

Միջազգային

Կաթողիկոսը Լոնդոնում օծեց Սբ. Եղիշէ եկեղեցին (06.13.01 Ազգ օրաթերթ).- Սոյն թականի յունիսի 11-ին Լոնդոնում կայացաւ Սբ. Եղիշէ եկեղեցու օծման հանդիսատու արարողութիւնը: Եկեղեցին օծել է Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին երկրորդ կաթողիկոսը: Արարողութեանը մասնակցելու համար հրաւիրուած են եղել յայտնի քաղաքական գործիչներ: Հրաւիրեալների թում էին ՀՀ առաջին նախագահ Լեւոն Տէր Պետրոսեանը՝ տիկնոջ հետ, Լիբանանի նախկին նախագահ Էլիաս Հրաուիին տիկնոջ հետ, ՀՀ ԱԺ նախկին նախագահ Բաբկէն Արարքեանը՝ տիկնոջ հետ, Շառլ Ազնաւուրը եւ Անգլիական եկեղեցու ներկայացուցիչներ:

Ինչպէս հաղորդում է, եկեղեցին կառուցել է յայտնի ձեռներէց Վաչէ Մանուկեանի միջոցներով եւ անանակոչել է ի յիշատակ նրա հօր՝ Եղիշէ Մանուկեանի:

150 ամերիկահայեր Թուրքիայում (13.06.01 Ազգ օրաթերթ).-150 ամերիկահայ զբօսաշրջիկներ, գլխաւորութեամբ Արեւելեան թեմի առաջնորդ Խաժակ արք. Պարսամեանի, Ստամբուլ են ժամանել ուխտագնացութեան շրջանակներում տարբեր միջոցառումների մասնակցելու:

Ճանապարհորդութիւնը կազմակերպել են թուրք-հայկական գործարարութեան զարգացման խորհուրդն ու Ամերիկայի հայկական եկեղեցին: Խորհրդի նախագահ Ք.Սոյակի կարծիքով, այս առաջին փորձի յաջողութեան դէպքում ակնկալում է, որ մօտ 50 հազար ամերիկահայեր կայցելեն Թուրքիա: Այս մասին հաղորդել է թուրքական «Մլիխէթ» թերթը

Այս տարի Իրան-Հայաստան զազատարի շինարարութիւնը ըսկըսելու է» (06.14.01 Ազգ օրաթերթ).- Թեհրանը պաշտօնապէս մի քանի անգամ ակնարկել է, որ Իրան-Հայաստան զազատարի շինարարական աշխատանքների ձգձգման պատճառը հայկական կողմի պատրաստակամութեան բացակայութիւնըն է: Հայկական կողմի դիրքորոշումը վերոնշեալ խնդրի առիթով պարզելու նպատակով «Ազգը» դիմեց Իրանում Հայաստանի դեսպան Գ. Դարիբջանեանին: «Խնդիրը զգալի գիւն է, բանակցութիւններ են եղել, ճանապարհներ ենք որոնում, որպէսզի խնդիրը լուծի: Համոզուած եմ, որ այս տարւայ մէջ Իրան-Հայաստան զազատարի շինարարութիւնը սկսելու է: Նոյնիսկ կարող եմ ասել, որ հայկական կողմը սկսել է աշխատանքները: Այսօրւայ դրութեամբ զազատարի առնչութեամբ քաղաքական խնդիր երկու կողմերի միջեւ չկայ: Խնդիրը զուտ տնտեսական է եւ լուծելի», պարզաբանեց պրն. Դարիբջանեանը:

Հ.Գ. Իրանի իշխանութիւններին մօտ կանգնած մի վստահելի աղբիւրից տեղեկացանք, որ նախագահ Խաթամին «Իրան-Հայաստան» զազատարի ծրագրի ընթացքին հետեւում է անձամբ եւ նոյնիսկ մի առիթով ասել է, որ անկախ ամեն ինչից կառուցելու է:

Իրանական կողմը ներողութիւն է խնդրել (06.13.01 Ազգ օրաթերթ).- Վերջերս իրանական ա-

վիացիոն գործակալութեան ներկայացուցիչները, անդրադառնալով մայիսի 17-ին Իրանում վթարի ենթարկուած «ՅԱԿ-40» ինքնաթիռին, որը պատկանում էր «Հայկական աւիատրանսպորտին» եւ որի անձնակազմի 5 անդամները հայեր էին, որպէս ինքնաթիռի կործանման պատճառ էին նշել օդաչուի սխալը: Մինչդեռ, ըստ մեր տեղեկութիւնների, օդանաւի հրամանատար Աշոտ Ամիրբեկեանը շուրջ 20 տարւայ աշխատանքային փորձառութիւն ունէր, իսկ ինքնաթիռըն էլ, ինչպէս բազմիցս հաստատիացրել են «Հայկական աւիատրանսպորտին», տեխնիկայէս լաւ վիճակում էր: «Ազգի» թղթակիցը դիմէք Քաղաքացիական աւիացիայի գլխաւոր վարչութեան պետ Յովհաննէս Երիցեանին:

Նա վերադիմ հաստատիացրէք, որ ինքնաթիռի վիճակը եւ անձնակազմի պատրաստուածութիւնը «ձոյակապ» էին: Ինչ վերաբերում է օդաչուի սրխալին, ապա ՔԱԳՎ պետը յայտնէք, որ իրանական կողմը ներողութիւն է խնդրել վաղաժամ յայտարարութեան համար:

Համիդ Ռեզա Ասեֆի. - «Առաջնահերթութիւններից է Հայաստանի հետ յարաբերութիւնը» (06.13.01 Ազգ օրաթերթ).- «Այսօր երկրի արտաքին քաղաքականութեան մէջ նոր էջ է բացուում: Կրօնական ժողովրդավարութեան յաջողուած փորձը պատմական հնարարութիւն ստեղծէք, որպէսզի Իրանը սերտ համագործակցութիւն հաստատի տարածաշրջանի մահմեդական պետութիւնների, ինչպէս նաեւ ամրապնդի կապերը միւս երկրների հետ», ԱԳՆ-ում տուած մամլոյ ասուլիսում յայտարարէք Իրանի արտգործնախարարութեան մամլոյ խօսնակ Համիդ Ռեզա Ասեֆին:

Խօսնակն անդրադարձաւ Հայաստանի հետ Իրանի յարաբերութիւններին, ասաց, որ «Իրանի արտաքին քաղաքականութեան մէջ առաջնահերթութիւններից է Հայաստանի հետ յարաբերութիւնը»:

Քոչարեանը, Ալիեւը եւ Շուարթնաձէն Թեհրան այցելելու հրաւերներ են ստացել (06.14.01 Ազգ օրաթերթ).- Հարաւային Կովկասի երեք հանրապետութիւնների նախա-

զահները 2001թ. Իրան այցելելու պաշտօնական հրաւերներ են ստացել: Առայժմ դժար է կանխատեսել, թէ Ռոբերտ Քոչարեանի, Հէյդար Ալիեւի եւ Էդարդ Շուարթնաձէի այցելութիւնները երբ, որ ամսին են կայանալու: Չի բացառում, որ դրանք ինչինչ պատճառներով անորոշ ժամանակով ձգձգուեն: Իրանում ՀՀ դեսպան Գեղամ Դարիբջանեանի կարծիքով, Հայաստանի նախագահի այցը կը կայանայ:

Թեհրանի ժամանակակից արվեստների քանդարանում քաղցեց հայ նկարիչների ցուցահանդէսը (06.12.01 Ազգ օրաթերթ).- Արեստարան Հենրիկ Իգիթեանն ասում է, որ մենք յոգնած ազգ չենք «Ոչ միայն վերջին տասը տարիներին, այլ ընդհանրապէս, սա առաջին դէպքն է, երբ Հայաստանից Իրան նման ցուցահանդէս է գալիս: Հիմնականում ներկայացած են այն նկարիչները, որոնք ցուցադրում են Հայաստանի արդի արեստի քանդարանում: Մենք փորձել ենք ներկայանալ այնպէս, որ իրանցի հանդիսատեսն առաւել լայն պատկերացում կազմի հայ կերպարեստի մասին: Այսինքն, ոչ թէ մի տեսակն ենք ցուցադրում կամ մի ուղղութիւնը, այլ հայ կերպարեստն իր բազմազանութեամբ: Եթէ մօտենանք ամենախիստ ձեւով անգամ, ապա պիտի ասենք, որ հայ կերպարեստը մեծ վերելք է ապրում: Մենք յոգնած ազգ չենք: Յուցահանդէսին շատ լուրջ ենք պատրաստել: Մենք չենք ներկայացրել հայ ժամանակակից արեստի դասական մասը՝ չկան Մինասը, Վրոյր Գալստեանը, Աշոտ Յովհաննիսեանը, Գայեանէն, միւսները: Այստեղ ներկայացած է այն սերունդը, որն իր ամուր տեղն ունի հայ կերպարեստում արդի միջին եւ նոր սերունդը», ասաց Հայաստանի ժամանակակից արեստի քանդարանի հիմնադիր, արեստարան Հենրիկ Իգիթեանը:

Թեհրան են ժամանել Գիւմրիի արեստի քանդարանի տնօրէն Ա. Մկրտչեանը, արեստագետ Թ. Վարդանեանը, քանդակագործ Հ. Գալըստեանը, Ա. եւ Ա. Սարգսեանները: Հայ արեստագետների խումբը Թեհրան է ժամանել քեհրանահայ Ժանէթ Լազարեանի հրաւերով:

Հ. Գ. յունիսի 11-ին Թեհրանում լոյս տեսնող անգլիատառ «Iran news» օրաթերթն իր մշակոյթի մէկ էջն ամբողջութամբ նիւրել էր Հայաստանի պատմութեանը, մշակոյթին, բացած ցուցահանդէսին: «Չընայած երոպական գեղանկարչութեան հետ ունեցած մօտիկութեանը, հայ գեղանկարիչները հաստարիմ են մնացել իրենց՝ դարերի խորքից եկող արանդոյներին», գրում է թերթը:

«Լոյս»- Շնորհաւորում ենք տիկ. Ժանէթ Լազարեանին այս ազգօգուտ ձեռնարկի համար, եւ նորանոր յաջողութիւններ մաղթում հայ արեստագետներին:

Թուրքիան պահանջում է Մերդին (06.15.01 Ազգ օրաթերթ).-Թուրքիան խստացրել է դիրքորոշումը դարաբաղեան հակամարտութեան կարգաւորման հարցում, գրում է սովորաբար լաւ իրազեկուած «Ենի Մուսաաթ» թերթը: Ինչպէս յայտնի է, վերջերս ԱՄՆ-ի պաշտպանութեան նախարար Դ. Ռամսֆելդը Թուրքիա կատարած այցի ժամանակ խնդրել էր այդ երկրի վարչապետ Քիլիլեք Էջեպիին՝ վերանայել Հայաստանի հետ յարաբերութիւնները: «Այդ հարցը լուծելի է երկու պարտադիր պայմանի դէպքում, ասել էր Էջեպիթը: Այդ երկիրը պէտք է ազատի Ադրբեյջանի գրաւեալ հողերը եւ Ադրբեյջանի մնացած մասի հետ Նախիջեանի վերամիատրման համար անվտանգ ցամաքային միջանցք ստեղծի»:

Ադրբեյջանում Թուրքիայի արտակարգ եւ լիազօր դեսպան Հ. Էջեպիթ Թեզչանը, խօսելով այդ յայտարարութեան մասին, ԱՆՍ հեռուստաալիքին տուած հարցազրոյցում ասել է, թէ Նախիջեանը պէտք է ցամաքով միատրվի Ադրբեյջանի մնացած տարածքի հետ: «Հայաստանի ներկայիս Մերդինի շրջանը բուն ադրբեյջանական հող է, ուստի եւ, անկախ դրա վերաբերեալ Հայաստանի դիրքորոշումից, Ադրբեյջանը պէտք է բարձրացնի այդ հարցը», արելացրել է դեսպանը: Թղթակցի այն հարցին, թէ Թուրքիան կը օգնի՞ արդէօք պատերազմի դէպքում, Էջեպիթը պատասխանել է, որ ադրբեյջանական բանակն արդէն պատրաստ է հնարաւոր ազրեսիայի կանխմանը: ■

Հասարակական

Արշակ Չոպանեանը, հայոց պատուաւոր դեսպանը Ֆրանսիայում

Կարլեն Դալլաքեան

Շայաստանի Չոպանեանների Ազգային Ակադեմիայի նախագահութեան սրահում. «Շայաստան-Ֆրանսիա» ընկերութեանը, 77 Գիտութիւնների Ազգային Ակադեմիան եւ Փարիզի Չոպանեանական Ուսումնասիրութիւնների Կենտրոնը կազմակերպել էին «20-րդ դարի Ֆրանսիան եւ հայերը» թեմայով միջազգային գիտաժողով: Դրապարակում ենք բանասիրական գիտութիւնների որդւորը, պրոֆեսոր Կարլեն Դալլաքեանի բանաստեղծութիւնը այդ ժողովում, նւիրած մեր մշակութային մեծամասն գործիչ Արշակ Չոպանեանին:

Անցեալ հարիւրամեակի վերջերին Օսմանեան կայսրութիւնը ձեռնհասում էր եղել հայ ժողովրդի զանգուածային ոչնչացման քաղաքականութեանը: Երոսպական կառավարութիւնները, իբրեւ կանոն, քաղաքական շահախնդրութեանը էին զործում, իսկ այն ժամանակներում հայութիւնից շահ կարելի էր ակնկալել միայն մի դեպքում, երբ հայկական հարցը շահարկուում էր իբրեւ մանր դրամ Օսմանեան Թուրքիայից հնարաւորին չափ համեղ պատառ կորզելու համար, ինչպէս, օրինակ Անգլիան կարողացաւ պոկել Կիպրոսի նրման կարկանդակը:

Հասարակական կարծիքն էլ բացարձակապէս լուսաբանած չէր, զրկած տեղեկատուական աղբիւրներից, լուսագոյն դեպքում ցուակցում էր խղճում էր կոտորուող ժողովրդին:

Այս պայմաններում Արշակ Չոպանեանն իր կեանքի նպատակ դրեց ճշմարտութեան խօսքը ստել Երոսպային ու աշխարհին, ցու-ցադրել մշակութային այն նպատակը, որ հայ ժողովուրդը բերել էր համաշխարհային քաղաքակրթութեան ընդհանուր շտեմարանին, եւ իրական դէմքը այն զգաւոր, որը յօշոտում էր նման մշակութային արտադրած եւ դեռուս պոստեմցիալի տեր, բայց անպաշտպան ժողովրդին:

Ա. Չոպանեանի բուն գործունեութիւնը անցաւ Փարիզում. գրող էր, բանաստեղծ, գրականագէտ ու պատմաբան, թարգմանիչ հայերէնից Ֆրանսերէնի ու Ֆրանսերէնից հայերէնի, մշակութաբան- պրոպագանդիստ ու քաղաքականագէտ-պրոպագանդիստ, լրագրող էր ու խմբագիր-հրատարակիչ: Նա գիտակցաբար հրաժարեց անձնական երջանկութիւնից: Չունենցաւ ընտանիք, բայց ձեռք բերեց Ֆրանսիայի առաջադէմ մտածողների ու հումանիստ բարեկամների մի մեծ խմբի սէրը, յարգանքը եւ ակնածանքը այն վիթխարի գործի համար, որը նա ձեռնարկել էր, ու որի իր կարելի նւ-պաստը բերեց նրա ընտանիքը դարձած գործիչների այդ խումբը:

Դեռեւս 1894 թականից անձնապէս ծանօթ էր Էմիլ Զոլայի, Ալֆոնս Գոդիէի հետ: Նրա մտերիմների թում էին հասարակական գործիչ տիկին Սեօնը, որը շատ կըրտտու հրապարակախօսական ելոյթներ ունեցաւ՝ ի պաշտպանութիւն հայ ժողովրդի, թատերական քննադատ Հանրի Պոլրը, բանաստեղծ էր լրագրող- քրոնիկագիր Ժան Լոռենը: Հէնց վերջինս էլ «Echo de paris»-ի իր քրոնիկներից մէկում հրատարակեց Չոպանեանի «Երազ» բանաստեղծութիւնը: Յետոյ տասնեակ ու տասնեակ յօդածներով Չոպանեանը հանդէս

է գալիս «Ռուլի Բլանշ», «Ռուլի դը Ռուլի», «Մերթիւր դը Ֆրանս», «Ռուլի Էնսիքլոպիտիք», «Կուրիէր Երոսիէն» եւ ուրիշ պարբերականներում:

1896թ. հրատարակուում է «Les Massacres d'Armenie» («Հայկական ջարդերը») փաստաթղթերի ժողովածուն, որի առաջաբանը գրել էր նշանաւոր լրագրող եւ հետագայում պետական գործիչ Ժորժ Կլեմանսօ: 1897թ. մարտի 9-ին «Աշխարհագրական ընկերութեան» սրահում Չոպանեանը հանդէս է գալիս հրատարակային դասախօսութեամբ, որը հրատարակեց «L'Armenie, son histoire, sa litterature, son role en Orient» («Հայաստանը, նրա պատմութիւնը, նրա գրականութիւնը, նրա դերը Արեւելքում») խորագրով: Նախագահում էր Անատոլ Ֆրանսը, որն առաջ.

«Ա. Չոպանեանը մեզ ծանօթացնելու է այն երկրի գրականութեանը, որի մասին մենք այնքան քիչ բան գիտենք, եւ որին մենք ճանաչում ենք միայն իր դժբախտութիւններով: Նա մեզ բացայայտելու է դարերից եկող հայկական մտածողութիւնը եւ մեզ լսելի է դարձնելու մերք էպիկական ու մերք որդագին ձայնը մի այնպիսի ժողովրդի, որը դարեր ամբողջ իր հայրենիքից այրիացած՝ գոյատեւում է, համբերում, ապրում առանց յուսահատելու: Մեզ յայտնի է դառնալու, որ հայերը իրօք մի ժողովուրդ են իրենց լեզուի եւ կրօնական հաւատալիքների ընդհանրութեամբ, նոյն յիշատակների ու նոյն յոյսերի հաղորդակցութեամբ, զգացմունքների երբայրակցութեամբ, նոյն կեանքով ապրելու, նոյն հոգով մտածելու իրենց ուժով ու կայուն կամքով: Եւ մենք պիտի հաստատենք ու խոստովանենք, որ այս խելացի ու հերոսական ժողովուրդը, որը ընդունակ է հաղորդակից լինելու արեւմտեան աշխարհի բարձրագոյն գաղափարներին, իրաւունք ունի որքան իր հանճարով, նոյնքան իր դժբախտութիւններով արժանի լինելու բոլոր այն ժողովուրդների համակրանքին, որոնցից ծնունդ են առել արդարութեան եւ ազատութեան գաղափարները»:

Բանախօսութեանը ներկայ գտնող յայտնի քաղաքական գործիչ, սոցիալիստական շարժման ռահիբա, Ֆրանսիայի Ազգային Ժողովի դեպուտատ Ժան Ժորեսը մտնում է Չոպանեանին ու ասում. «Այս բանախօսութիւնը բոլորովին նոր գոյնով է մեզ ցոյց տալիս հայկական հարցը, տալագրեցէք այն եւ բոլոր մեր դեպուտատներին ուղարկեցէք»:

1898թ. մարտի 10-ին «Օղէտ» թատրոնի նշանաւոր դերասան Ռամօն արտասանում է Չոպանեանի «Օրօք Մայր Հայաստանին» բանաստեղծութիւնը՝ հայ ուսանողութեանը ի նպատակ կազմակերպուած երեկոյթում: Դրանք պայքարի կոչող մետաղեայ տողեր էին: Իսկ մի քանի օր անց, ապրիլի 1-ին «Օթել դէ Մոսիթէ Մաւան»-ի սրահում Փարիզի համալրաբանի դասախօս, փիլիսոփայ եւ գրական քննադատ Գարբիէլ Մեայի նախագահութեամբ երեկոյին Արշակ Չոպանեանը հանդէս է գալիս Գրիգոր Նարեկացու մասին բանախօսութեամբ: Նարեկացու, իբրեւ բանաստեղծի, յայտնագործողը եղել է Ա. Չոպանեանը եւ հէնց առաջինն ինքն էր, որ Ֆրանսերէնով Երոսպային եւ այնուհետեւ աշխարհին հաղորդեց ամենախոր ու մանրամասն գիտելիքներ հայոց միջնադարեան բանաստեղծութեան արքայ Նարեկացու մասին: 1900թ. նոյեմբերեան համարում «Մերթիւր դը Ֆրանս» հրատարակում է Չոպանեանի «Etude sur Gregoire de Narek» յօդածը («Ուսումնասիրութիւն Գրիգոր Նարեկացու մասին»): 1901թ. հոկտեմբերի 1-ի համարում «Ռուլի Բլանշը»

Հասարակական

հրատարակում է Քուչակի «Միրոյ երգերից» մի քանիսը Չոպանեանի թարգմանութեամբ եւ անմիջապէս խնդրում է Չոպանեանին ուրիշ ոչ մի օրգանի շանձնել քուչակեան տաղերի նոր թարգմանութիւնները, մինչեւ որ «Ռուիւ Բլանշը» դրանք չտպագրի:

1902թ. լոյս է տեսնում «Pomes arminiens anciens et modernes» («Հին ու ժամանակակից հայկական բանաստեղծութիւնները») հատորը, որի առաջաբանի հեղինակն էր Գարիէլ Մուրէլը: Նա գրեց. «Այն, ինչ հայ ժողովուրդը ցանկանում է այսօր, իր վրայ ծանրացող թշուառութիւնների ու տանջանքների նկատմամբ անբոխների մէջ կարեկցանք արթնացնել կամ անգոր վրդովմունք առաջացնել չէ բնաւ, այլ այն, որ շարունակի ցոյց տալ, թէ ինքը գոյութիւն ունի բարոյապէս, մտատրայապէս, արեստագիտօրէն:

Մէկ տարի անց Ֆրանսերէն ընթերցողի սեղանին է դրուում «Chants populaires armeniens» («Հայ ժողովրդական երգերը») հատորը՝ Պոլ Աղանի առաջաբանով: Ժամանակի անուանի բանաստեղծը գրում է. «Հայերը միշտ ցանկացել են ու ցանկանում են մեծ խնամքով պահպանել իրենց ոգու անդարտութիւնը, որպէսզի ազատութեան պահին այն լինի առողջ, մաքուր եւ զերծ օտար ամեն տեսակի ազդեցութիւնից: Ահա թէ ինչու հայ ժողովրդի արժանաւոր գաւակներին մէկը, նա, որ գուցէ լաւագոյնս օժտուած է պաշտպանելու եւ սիրելի դարձնելու համար այդ ոգին ու միաժամանակ համակրանք, սէր եւ հիացում առաջ բերելու մարդկանց մէջ այդ ոգու նկատմամբ, Ֆրանսիական հողի վրայ առաջին քարն է դնում այն յուշարձանի, որ նա մտածում է բարձրացնել ի պատիւ մարտնչող, տառապող, բայց իր յոյսը երբեք չկարող հայ ժողովրդի հանճարի»:

Այս հատորի համար, որպէս օտար գրական արժեքների լաւագոյն թարգմանութիւն Ֆրանսիական ակադեմիան Ա. Չոպանեանին շնորհում է «Լանկլուա» մրցանակ:

1906թ. լոյս է տեսնում «Les trouveres armeniens» («Հայ աշուղները») գիրքը, որի գտած ընդունելութիւնը վեր է ամեն սպասածից: Դրական գնահատականներ են երեսում «Ռեփորիք Ֆրանսեզ», «Ռուիւ դը Նիւերնեն», «Ռուիւ դը Պարի», «Դիլիսթրասիոն», «Գազեթ դը Ֆրանս», «Օտոր», «Փրօփ Փարիզիէն», «Ռուիւ դը Մուան», «Լ'Էրմիթաժ», «Դեպէշ դը Թուլուզ», «Լը ժուռնալ դը ժեն», «Մերքիւր դը Ֆրանս» եւ ուրիշ պարբերականներում: Իսկ նշանաւոր բանաստեղծ Ֆրեդերիկ Միսթրալը Ա. Չոպանեանին գրում է. «Հայ աշուղները ճշմարիտ ազնուացող բանաստեղծներ են»:

1908թ. լոյս է տեսնում Չոպանեանի բանաստեղծական հատորը «Poemes» («Բանաստեղծութիւններ») խորագրով՝ լրագրող եւ բանաստեղծ, Չոպանեանի վաղեմի բարեկամ Պիեռ Քիլեալի առաջաբանով: Նա յենում է Անատոլ Ֆրանսի եւ Ստեֆան Մալարմէի կարծիքների վրայ: Քիլեալը գրում է. «Արշակ Չոպանեանը միանգամայն արդարացնում է իր մասին Անատոլ Ֆրանսի վերջերս ունեցած հետեւեալ արտայայտութիւնը. «Բարձր որակի մի բանաստեղծ, խորոխտ եւ քնքուշ հոգով»: Իսկ Ստեֆան Մալարմէն այսօր, անելի քան երեկ, երբ գտնում էր հայ գրականութեան մասին նրա կարողացած դասախօսութեան անմիջական տպաւորութեան տակ, պիտի կարողանար գրել նրան. «Այն, որ Դուք կարողացաք Ձեր ժողովրդի թափած արեան լինից, որի կարմրութիւնը արտացոլում է ժամանակակից իրաքանչիւր մարդու դէմքի վրայ, դուրս բերել մի գմայլելի դաս՝ հաղորդակից դարձնելով մեզ մի ամբողջ պոեզիայի, իմ աչքին երեսում է որպէս մի գրողի մատուցած ամենաարդիւնատէտ եւ ամենամուրթ մեծարանքը իր արեւած ու ծաւաւած հայրենիքի հանդէպ, որն ընդունակ է վերածնելու նման սգեկոչումներից»:

Իսկ 1913 թ. հրատարակած Չոպանեանի Ֆրանսերէնով «La vie et la reve» («Կեանք եւ երագ») հատորին արձագանքեց մեծ բանաստեղծ Էմիլ Վեռնարը: Նա գրեց. «Ձեր երկիրը ձեր մէջ կը շնչէ... Չկայ ձեր ցեղին վերաբերող բան մը, գոր դուք իրացուցած չլլաք, այնպէս որ մենք Ձեր ձայնին մէջ կը լսենք ամբողջ ժողովուրդ մը, որ կը խօսի, կը սիրէ, կը տառապի, կ'ոգեւորի, առանց սակայն երբեք մեռնելու»:

1918, 1923-1929 թականներին Չոպանեանը Ֆրանսերէնով լոյս է ընծայում «La Roseaie d'Armenie» («Վարդենիք հայաստանեայց») եռահատոր գլոխագործոց աշխատութիւնը, որը եզակի երեւոյթ է հայ մշակոյթի պատմութեան մէջ: Բերնը մի հատուած «Լ'Էրլեր»-ի յօդածագիր Քամիլ Մորլերից.

«...Այդ ինչ քերթածներուն մէջ կը գտնենք անկաշկանդ վեհութիւնը, որուն Զլոդէլ երբեմն հասած է. հոն կան այն զգայական նրբերանգները, որոնք կը կապեն Հանրի Հայնէն, որ միանգամայն որքան գերման եւ նոյքան արեւելցի է, Ֆիրդուսիի, Օմար Խայամի, Հաֆեզի կորովամիտ, խորունկ տեսիլներով: Հոն կը գտնէք կարծրութիւնները, խստութիւնները, մելամաղձութիւնները մեր «Ռուանդի երգին», մեր հին տաղերուն, մեր միջնադարեան բայլադներուն, եւ յանկարծ սիրային շնորհալիութեան ու չարածճի զարթամտութեան տողախումբ մը կանցնի այդ վեհապատ խստամբերութեան մէջան, ինչպէս թշուն մը մրկկային երկինքի մը մէջէն... Հայ բանաստեղծութիւնը իր մէջ կը պարունակէ զգացումին բոլոր թերունները»:

Իր հրատարակած կոթողային «Անահիտ» անսագրում նա անդրադարձել է կամ ներկայացրել է գրեթէ ամբողջ Ֆրանսիական գրականութիւնը՝ այստեղ կը գտնէք ուսումնասիրութիւններ Բալզակի, Ֆլորբերի, Հիւգոյի, Ջոլայի, Մոպսսանի, Դիւմա որդու եւ շատ ուրիշների մասին, այստեղ կարող էք հանդիպել թարգմանութիւնների Լըբոն դը Լիլից, Թեոֆիլ Գոթիէից, Միլլի Փրիլոմից, Շամ Բոդերից եւ շատ ուրիշ բանաստեղծներից: Ա. Չոպանեանը հայութեանը ներկայացրել է ամբողջ 19-րդ դարի Ֆրանսիական գրականութիւնը իր բոլոր հիմնական ուղղութիւններով՝ ռեալիզմ, նատուրալիզմ, «պառնասակականներ», սիմվոլիստներ, դեկադենտներ:

Հետաքրքրական է դիտել, որ միշտ հաւատարիմ մնալով իր իսկ կողմից իր առջեւ դրած հիմնախնդրին, Չոպանեանը իրաքանչիւր առիթը օգտագործում էր սոցիալ-քաղաքական ներառնագումների համար:

Էմիլ Ջոլայի մասին խօսելիս, Չոպանեանը շեշտում է. «Եւ այդ բոլոր աղբի եւ ցաւի մտայլ շէնքը լուսատուում է խորին հաւատքի մի ճառագայթով, թէ... կայ մի գերօրինեալ ու գերազնի բան՝ Աշխատանքը, եւ այն օրն, ուր... մարդիկ ամենայն ազատութեամբ աշխատելու, արտադրելու եւ իրենց աշխատանքի արդիւնքը արդարօրէն վայելելու են, աշխարհը պիտի լինի իրօք դրախտ, որ աստուծաբանները սխալմամբ մարդկային պատմութեան սկիզբն են դրել»:

Իսկ Վիկտոր Հիւգոյի գործը գնահատելով, Չոպանեանն ընդգծում է, որ մեծ Ֆրանսիացու անունը հայերի համար նշանակում է արդարութիւն, ազատութիւն, գաղափարի համար ազնիւ տառապանք: Նոյն տիպի խօսք է ասում Պոլ Աղանի մասին:

1925թ. յուլիսի 23-ի դեկրետով, Ֆրանսիայի պրեզիդենտը Ա. Չոպանեանին շնորհում է «Պատույ լեգէոն» շքանշան՝ Ֆրանսիական մշակոյթին մատուցած ծառայութիւնների համար:

Այս բոլորին անհրաժեշտ է անելացնել, որ յիշատակած գործերը Ա. Չոպանեանի բազմարդիւնք գործունեութեան շատ կարեւոր, բայց միայն մի փոքր մասն են կազմում:■

Հասարակական

Espoir pour L' Arménie Ֆրանսիայի

«Յոյս Հայաստանի համար»

Հայ արևտարանչական եկեղեցույ
կազմակերպություն

1988-ի Հայաստանի երկրաշարժից անմիջապես յետոյ Հայ Արևտարանչական ընկերությունը (ՀԱԸ), գործադիր տնօրեն հանգուցեալ Վեր. Մովսես Ծանւպազեանի գլխաւորութեամբ, օգնութեան փութաց աղէտեալ ժողովրդի, կազմակերպելով լայնածաւալ օգնութիւն: 1991թ.-ին Հայաստանի անկախացումից յետոյ ՀԱԸ-ը պաշտօնապէս գրանցում ստանալուց յետոյ երեսնամե քաջ ընկերութեան առաջին գրասենեակը: Ներկայումս Հայաստանի Հանրապետութեան տարբեր մարզերում եւ Արցախում գործում են տասնեակ գրասենեակներ: Շատ չանցած ձեւաորոշեցին ՀԱԸ-ի գործունէութեան հիմնական ուղղութիւնները:

Քարեսիրական եւ ընկերային գործունէութիւնը

Նիւթական օգնութիւն կարիքատրներին, հոգատարութիւն անկախողների եւ հիւանդների հանդէպ:

Մանուկների եւ պատանիների քրիստոնէական կրթութիւնը եւ դաստիարակութիւնը որպէս ՀԱԸ-ի առաքելութեան հիմնական սկզբունք:

ՀԱԸ-ը Հայաստանում սկսեց իրականացնել հետեւեալ ծրագրերը:

Խնամակալութիւն- Ամենամտայ խնամակալութեան են վերցնել երկրաշարժից տուժած, զոհած ազատամարտիկների, փախստականների, սոցիալապէս անապահով ընտանիքների փոքր տարիքի 2.000-ից ատիէ երեխայ: Հովանաւորած երեխաներին բաժանում են սնունդ, հագուստ, գրքերնական պիտոյքներ:

Քարեսիրական- ՀԱԸ-ի գործունէութեան կարեւոր մասն է կազմում հանրապետութեան տարբեր դպրոցների աշակերտներին անվճար սննդի տրամադրումը: 1997թ. դեկտեմբերից Ստեփանաւանում գործում է քարեգործական ճաշարան՝ 60 կարիքատր մեծահասակների համար: Չքատր ընտանիքներին «Չմեռ» ծրագրով պարբերաբար տրուում է վառելանիւթ: Յատուկ ուշադրութիւն է դարձում Արքրեջանից բռնազաղածների, Արցախի ազատամարտիկների ընտանիքներին, այրիներին, որբերին եւ կարիքատրներին: Օգնութիւն է տրամադրում Հայաստանի տասնեակ մանկապարտէզներին, մանկատներին, ծերանոցներին, կատարում շինարարական տարբեր աշխատանքներ:

Բժշկական ծառայութիւն- Երկրաշարժից անմիջապէս յետոյ ՀԱԸ-ն երկու շաբթական բուժարան ուղարկեց Հայաստան, որոնցից մէկը տրամադրեց Ղարաբաղին: Երեւանի եւ ՀԱԸ-ի շրջանային մասնաճիւղերի տարածքային հիւանդանոցներին պարբերաբար բաժանում է դեղորայք, երբեմն նաեւ՝ բժշկական սարքատրումներ:

ՀԱԸ-ի Երեւանի գրասենեակին կից կառուցւած ժամանակակից դարմատունը՝ իր չորս մասնագէտներով (ընդհանուր բժիշկ, հոգեբան, դեղագործ, ատամնաբույժ) բժշկական ծառայութիւններ է մատուցում ՀԱԸ-ի քարեգործական ծրագրերում ընդգրկւած բոլոր կարիքատրների համար:

Վանաձորում գործում է մանկական քարեգործական անվճար ատամնաբուժարան:

Մանկական սնունդ- 1992-ից ՀԱԸ-ն համագործակցում է «Հայ մանուկների կաթ» հիմնադրամի (ԱՄԿ) հետ, որի միջոցով մինչեւ մէկ տարեկան հարիւրաւոր երեխաներ անվճար ստանում են մայրական կաթին փոխարինող Ի-ՉՈՄԻ-Լ կերակրատեսակը:

Կրթական ծրագրեր- Կրթական գործունէութիւնը ՀԱԸ-ի ծառայութիւնների մէկ մասն է կազմում՝ ամբողջացնելով նրա 80-ամեայ առաքելութիւնը աշխարհի բազմաթիւ երկրներում, նաեւ՝ Հայաստանում: Այս կրթօջախների շարքին է պատկանում Երեւանում գործող «Հայ կրթութիւն» կրթական հիմնադրամը եւ, ՀԱԸ-ի աջակցութեամբ՝ Հայաստանի Արևտարանչական եկեղեցիների միութեան կողմից ստեղծւած Հայաստանի արևտարանչական աստուածաբանական ճեմարանը:

ՀԱԸ-ն, գիտակցելով կրթութեան կարեւորութիւնը, ներդրումներ է կատարում նաեւ Հայաստանում:

Ա.- ՀԱԸ-ը, ՀՀ կրթութեան եւ գիտութեան նախարարութեան ու «Հայաստան» համահայկական հիմնադրամի համագործակցութեամբ, հովանաւորեց Ղարաբաղի դպրոցների տարրական դասարանների հինգ անուն դասագրքի տպագրութիւնը: Հայաստանի Հանրապետութեան կառավարութեան մարդասիրական օգնութեան կենտրոնական յանձնաժողովի ու ՀՀ կրթութեան եւ գիտութեան նախարարութեան համաձայնութեամբ, Նիդեւլանդների «ԴՌԿԿԱՄ» միջազգային քրիստոնէական քարեգործական կազմակերպութեան հետ միասին, Հայաստանի առաջին դասարանցիներին պարբերաբար տրամադրում աստուածաշնչեան թեմաներով գրքեր:

Բ.- ՀԱԸ-ի դրամական միջատութեամբ «Հայաստան» համահայկական հիմնադրամը կատարեց Գիւմրիի թիւ 1 դպրոցի շէնքի փլւած մասի եւ գործող հատուածի շինարարութեան եւ վերականգնման աշխատանքները: Եթէ մինչեւ երկրաշարժը դպրոցում սովորում էր 600 երեխայ, ապա շինարարական աշխատանքներից յետոյ դպրոցի հնարարութիւններն ընդլայնեցին, սովորողների թիւը հասաւ 840-ի:

Գ.- Ֆրանսիայի «Յոյս Հայաստանի համար» եւ ՀԱԸ-ի միասնական ջանքերով երկրաշարժից փլատակների վերածած Սպիտակի թիւ 2 դպրոցը՝ Դանիէլ Սահակեան լիովին վերակառուցեց եւ շահագործական յանձնեց:

Դ.- ՀԱԸ-ի Երեւանի եւ շրջանային գրասենեակներում գործում են անզերէնի, Ֆրանսերէնի ուսուցման անվճար դասընթացներ՝ ըստ տարիքային խմբերի: Դասընթացներ կան նաեւ Սպիտակում եւ Ստեփանակերտում:

Քրիստոնէական դաստիարակութիւն- Անհատի դաստիարակութիւնը սկսում է ընտանիքից ու սերտօրէն կապում կրթութեան հետ ու, որպէս միասնական գործընթաց, շարունակում ամբողջ կեանքում՝ ենթարկելով միջավայրի, արեւստի եւ գրականութեան, թատրոնի եւ հեռուստատեսութեան ազդեցութեանը: Աստուածաշնչեան տեսանկիւնով քրիստոնէական դաստիարակութիւնը ոչ միայն ընդհանուր դաստիարակութեան անբաժան մասն է, այլեւ ամբողջութիւնը, որի նպատակն է կերտել նոր մարդ՝ մանուկ, պատանի, երիտասարդ, մեծ՝ իր քրիստոնէական ազգային նկարագրով:

Ձարգացման ծրագրերից են.

- 1.Գիւմրիում հաստատուած աշխատանոցը՝ ուր 15 ընտանիքներ գորգ են հիւսում:
- 2.Վանաձորում հաւարածական արտադրութեան ծրագիր՝ Paco-Region Provence Alpe Cote dAzur- ի օգնութեամբ:
- 3.Գորիսում խոզաբուծութեան Ֆերմայի ծրագիր: ■

Արտագ-Մակու գաւառը եւ սուրբ Թադէի վանքը

(Շար. նախորդ համարից)

Սերոժ Թիլիմեան

Այս քաղաքին Մալմաստի եւ Ուրմիոյ հայութիւնը ապրում է *ճակատագրական* օրեր, ընդհարումները, նահանջը, մէկը միւսի ետեւից յոյսերի խորտակումը, ապա ինքնապաշտպանութեան անյաջող աւարտին՝ ժողովրդի խուճապահար գաղթը, մի առանձին ուսումնասիրութեան միւթ է:

1918 քաղաքի վերջերին թուրքերի համար պատերազմը աննպաստ արարտ է ունենում: Թրքական բանակին նահանջի հրաման է տրուում: Յառաջխաղացքին այնքան զարհուրելի չէր հայերի կացութիւնը, որքան թուրքերի նահանջի ժամանակ: Գազազած բանակը իր պարտութեան ամբողջ թոյնը աշխատում է թափել անգլէն հայ բնակչութեան գլխին: Նահանջող բանակի մի մասը որպէս յետնապահ Ֆայեզ էֆենդու հրամանատարութեան տակ մնում է Խոյուն եւ Մակուում, կազմակերպելու ջարդերը: Ս. Թադէի վանքի գիւղի եւ շրջակայ գիւղերի 96 տուն հայերը փրկելու յոյսով ինքնապաշտպանութեան են դիմում վանքի շրջափակում, որ տեւում է 1918 քաղաքի Յունիս 1-ից մինչեւ Յունիս 2-ը: Ապաստանեալներին են միանում Արեւմտահայաստանից եւ շրջակայ գիւղերից 38 հայ տղամարդիկ:

Յունիս 1-ի գիշերը, Մակուի սարդար Մուրթուզա Կուլի խան Էգրալ Էլաթթանի յօժարութեամբ, քաղաքապետ Կալա Բէգի Շան Շադին խանի ցուցմունքով են թուրք Ֆայեզ էֆենդու հրամանով սրի է քաշում Մակու քաղաքի հայութիւնը: Տեղեկանալով վանքում ինքնապաշտպանութեան դիմած հայերի մասին, Ֆայեզ էֆենդին դիմում է Մակուի Սարդարին վանքում ապաստանած հայերին բնաջնջելու առաջադրանքով: Սարդարը համաձայնելով, նրան օգնականներ է տալիս իր հօրեղբոր որդի Նադո խանին, Համիդէ Մուրթանին եւ իր մեծ որդուն Աբաս փաշա խանին: Սարդարը իր որդուն պատուիրում է իբրեւ աւար տիրանալ վանքում պահուող Ս. Թադէոս Առաքելայի աջին: Յաջորդ օրը շրջապատում է վանքը: Թուրք զինուորներին օժանդակում էին հարեւան գիւղերի մահմեդական բաշիբոզուկը: Երբ առաջին օրայ յարձակումը ապարդիւն է անցնում՝ Ֆայեզ էֆենդին հրամայում է կտրել վանքը մատակարարող Շաքար աղբիւրի ջուրը: Ինքնապաշտպանութեան դիմած հայերը աշխատում են խուսափել արհնահեղութիւնից եւ միայն բաւարարել յարձակուող խուճանի առաջին առնելով: Թուրքերը յաջորդող օրերի ընթացքում չեն կարողանում գրաւել վանքը: Նրանց օգնութեան է հասնում վանքի հին հովիւ ապերախտ Նադին: Սրա ցուցմունքով ձիաբազուկ կողմից ծակում են գոմի պատը, ռուսներ գետեղելով պայթեցնում եւ ճանապարհ բացում դէպի վանքի բակը: Կտող հայ մարտիկները այժմ դիմում են իրական ինքնապաշտպանութեան, այլեւ չեն փորձում խնայել որեւէ բշմամու կեանք: Ինքնապաշտպանութեան վերջին գիշերը վանքում համախմբւած ժողովրդի համար ամենագարհուրելի օրն էր: Օգուելով գիշերային մթութիւնից փախուստի են դիմում ապաստանածների մի մասը՝ 85 հոգի, սակայն բոլորն էլ փախուստի ճանապարհին մորթուում են դաւաղաբար: Իսկ Ֆայեզի դահիճները վանքում զազանօրէն սպանում

են շրջափակում մնացածներին: Երբ բացում է լոյսը, վանքի բակը արդէն ծածկւած էր մեծ ու փոքր դիակներով: Ֆայեզը հաւաքում է մի բոտ փրկւած հայերին եւ նրանց պարտադրում յայտնել վանքի պահեստի տեղը: Մատնութեամբ բացալայտում է պահեստի վայրը եւ թուրք էֆենդին տիրանում է վանքի հարստութեանը: Սարդարի որդին հօր հրամանի համաձայն փորձում է տիրանալ Սուրբ աջին, բայց մերժում է: Սարդարին բաժին է ընկնում վանքի հին, սրբերի նկարներով ասեղնագործւած վարագոյրը, մոմակալները, սկիւնները: Իսկ Սուրբ աջին տէր է կանգնում Ֆայեզը:

1919 քաղաքին՝ կոտորածից հայերը վերադառնում են եւ հաստատում մի մասը վանքի կից գիւղում, միւս խումբը Մակու քաղաքում: Արտագի հայութեան այս վերջին բեկորները 1946 քաղաքի ներգաղթին մեկնում են Հայաստան եւ գաւառը վերջնականօրէն զրկում է հայութիւնից:

Արտագ-Մակուի հայաբնակ գիւղերը

Ամբողջովին հայերով բնակեցւած Ար-տագ գաւառի հայկա-կան գիւղերից այսօր մնացել են միայն նիւ-թական վկաներ, այն էլ նրանց փշրանքները, որոնք 19-րդ դարի վերջերից արդէն ենթակայ են եղել ոչնչացման: Եթէ այսօր մեզ են հասել հետքեր, որ վկայում են հայութեան մասին, ապա այդ շէնքերի բակն որ հայաշատ գաւառում խիստ բազմաթանկ են եղել այդ յուշարձանները: Դեռեւս 19-րդ դարի վերջին քառորդում Ա. Թօխմախեանը այդ կապակցութեամբ գրում է. «Պէտք է յիշել, որ Մագուայ, Աւաջուդի, Գարայնիի բոլոր թաթարաբնակ գիւղերում եկեղեցիներ կան, բոլորն էլ աներած: Լեռներում, գետերի ափերին կառուցւած են վանքեր, մատուռներ: Իսկ խաչարձաններ, խաչեր այնքան բազմաթիւ են, որոնք թէւ թաթարները անհետացնելու մտօք խորտակում, փշրում են, բայց մինչեւ յափտեան էլ եթէ շարունակէին, հայոց քրիստոնէական կնիքը այդ աշխարհի վրայից չէին կարող եղծել»: Ինչքան էլ յոյսով լեցւած լինի տողերի հեղինակը, սակայն փաստ է այսօր, որ Խարաբայ Խաչի, Մաղիլի, Խաչլուի աներակ եկեղեցիների եւ ընդարձակ գերեզմանատների հետքերն անգամ այսօր հեշտութեամբ չի կարելի գտնել:

Հայկական բնակավայրերի գոյութեան մասին երբեմն աւանդութիւնը եւ իրական փաստերը այնպէս են միաձուլւած միմեանց, որ այսօր դժուար է սահմանազատել մէկը միւսից: Արշակաւան քաղաքի պատմութիւնը, թաթար բնակչութեան ընչաքաղց երեւակայութեան հետ խառնուելով ստեղծել են ինքնատիպ աւանդական գրոյցներ, որոնց արժէ լուրջ ուշադրութիւն դարձնել եւ տեղում ստուգել ներկայացւած փաստերը եւ աւանդական ու միթա-

Մշակոյթ

կան տեւակները մէկը միւսից անջատել: Իբրեւ օրինակ բերենք հետեւեալ տեղեկութիւնը. «Խարաբայ խաչի եւ Ձէյայ»¹ գիւղերի արանքը,- գրում է Ա. Թօխամխետեանը,- Տաճկա-պարսկական տրամապորտի ճանապարհի վերայ, Կուսանաց գետի աջ ափին մի տեսակ առանձնացած ժայռ է ցցած: Թաթար առաջնորդս ցոյց տուեց ինձ նորա վերայ փորած, երկու իրար հագցրած թզաչափ խաչեր, որոնք հնութիւնից հազիւ նշմարում էին: Նրա կողքին դռան կամրջին մնան մի նշան էր փորած, որի աջ վերջատրութիւնը թեւած էր հորիզոնաբար: Նորա տակին թաթարները փորել էին հինգ կանգնաչափ: Փորումքումը նկատում էր ածուխ ամանեղէնների կտորները: Ի՞նչ կայ այստեղ,- հարցրի թաթար առաջնորդիս: - Այս քարի տակին մի մեծ քարայր կայ, որի մէջ պահուած է մի ամբողջ քաղաքի հարստութիւն,- պատասխանեց նա: - Բայց քեզ ինչից է յայտնի,- կրկնեցի ես: - Աւանդութեամբ պատմում են,- շարունակեց առաջնորդս,- որ հին ժամանակում հայոց թագաւորը, նա ցոյց տուեց Կուսանաց գետի ձախ ափը, մի քաղաք է շինել, յատկապէս քաջ տղաւորոց համար, բայց հայոց թռուցները (ազնուականները), նախանձեղով նորա մեծամալու վերայ, միաբանել են եւ յանկարծակի պաշարելով քանդել են քաղաքը եւ բնակիչներին կոտորել: Պաշարումից քանի օր առաջ քաղաքացիք իմանալով իրանց գլխի գալիքը, բոլոր իրեանց հարստութիւնը այս քարի տակի այրի մէջ պահել են:

Ես ձիու գլուխը շուռ տուի, անցայ գետակը, բարձրացայ մի հրաբխային տափարակ սալասարի վերայ, որը հրաւանդանի պէս ընկել էր Կուսանաց գետի եւ նրա ձախակողմեան վտակի մէջ եւ իմ առաջս բացուեց մի ընդարձակ քաղաքի աւերակներ»: (Նշւ. աշխ. 53-5)

Դժբախտաբար մնան նկարագրութիւններ եւ աւանդական զրոյցներ հազուադէպ են եւ յաճախ պատկանում են միայն 19-րդ դարի վերջերին եւ Մակլի հայութեան քայքայման եւ կոտորածի ժամանակաշրջաններին:

19-րդ դարի վերջին քառորդում Մակու քաղաքից հայեր են բնակել Քիշմիշ-Թափայ գիւղում (80 տուն) եւ Թաղէս Առաքեալ վանքի գիւղում (50 տուն):

Մեծ հաւանականութեամբ վանքապատկան բոլոր գիւղերը եղել են հայաբնակ: Հեռաւոր անցեալում՝ մահմեդական շարիաթի սկզբունքները նկատի առնելով, հակառակը անհնար է պատկերացնել: Վերի նշումը ի մտի ունենալով մէջ ենք բերում բանասէր Ե. Ֆրանգեանի կազմած Ս. Թաղէի վանքի սեփականութիւնը համարող գիւղերի ցանկը, որ հրատարակել է 1903 թականի Մուրճ ամսագրի համար 8-ում:

1-Մըզրա. արեւմուտք, վանքից 4 ժամ հեռաւորութեան վրայ.

2-Իւմրի- Դաշ. արեւելք 3-4 ժամ.

3-Ղարաքիլիսա. (Վանքի գիւղ), կպած է վանքին.

4-Դիպակ- Դաշ.

5-Աղբուլաղ.²

6-Ղարաթուրքի. արեւելք՝ կէս ժամ.

7-Սոնա- Բուլաղ. հարաւ՝ 1.5 ժամ.

¹ Գոյութիւն են ունեցել Մեծ եւ փոքր Ձէյայ գիւղերը, այժմ աւերակ. առաջինը գտնուում է Մակու քաղաքից 21-22 կմ. հարաւ արեւմուտք, Կոտուր գետի աւազանի մի գետակի ափին, բարեբեր սարաւանդի վրայ: Երկրորդը Մակու քաղաքից 24-25 կմ. հարաւ-արեւմուտք:

² Մակու քաղաքից 46 կմ. հարաւ, Կոտուրի աւազանի մի առակի ափին, բարձրադիր ու գեղատեսիլ վայրում. (Հ. եւ Յ. շրջ. տեղ. բառ. Ա. հատոր էջ 166):

8-Աղղաշ.³

9-Մահլազան. Խոյ գաւառում.

10-Ղորոլ. Վանքից 3 ժամ հեռաւորութեան վրայ.

11-Նուշիկ. մէկ օրայ ճանապարհ.

12-Զեօհրեւան. Խոյ գաւառում, Մէլդաւարի մօտ.

13-Չորս. մօտ Շուրուկ. Մակում.

14-Ռահան. հարաւ, 1 ժամ հեռ. վրայ.

Ցանկը բերած է ամբողջութեամբ, սակայն պէտք է նկատի ունենալ, ինչպէս որ բացատրութիւններն են մատնանշում գիւղերից մէկ երկուսը Արտազ գաւառի սահմաններից դուրս են գտնուում:

Արտազ գաւառի հայաբնակ գիւղերը բազմաթիւ են եղել, որովհետեւ անցեալում գաւառը զուտ հայաբնակ էր, սակայն պատմութիւնը քիչ գիւղերի մասին է տեղեկութիւններ փոխանցել, եղածներն էլ կցկտոր են եւ պատահական: Ներքեւում բերած գիւղերի մասին տեղեկութիւնները թէ թով եւ թէ բովանդակութեամբ արեւի շատ կը լինէին, եթէ տեղում մարակրկիտ ուսումնասիրութիւն կատարէր: Առայժմ յիշատակում է այն ինչ հնարաւոր է եղել զանազան աղբիւրների տեղեկութիւնների հիմամբ համախմբել եւ կազմել:

Կարա-Խաչ- Մակլից դէպի Ս. Թաղէի վանքը տանող ճանապարհի վրայ է գտնուում: Մակու քաղաքից մօտ 7 կմ. հարաւ Կոտուր լեռնաշղթայում, նրա հիւսիս արեւմուտեան կողմում: Վայրում գոյութիւն ունեն խաչքարեր, գերեզմանաքարեր եւ սրբատաշ քարեր, որոնք եկեղեցական շէնքի մնացորդներն են յիշեցնում: Այս հնութիւնների պատճառով վայրը կոչւում է Կարա-Խաչ:

Կարա-Խաչը ունի շատ բարձր դիրք, առատ բուսականութիւն, վայրի ծաղիկներ եւ քաղցրահամ աղբիւրներ: Կարա-Խաչը Մակլի խաների ամառանոցն է եղել: Մի կողմից երեւում են Նախիջեւանի գիւղերը եւ Շախտախտը, իսկ միւս կողմից Մեծ եւ Փոքր Մասխաները: Թէ նիւթական վկայութիւնները եւ թէ գիւղի անուանումը ապացուցում են, որ անցեալում եղել է հայաբնակ:

Կարա-Խաչի մօտ գտնուող լեռան մէջքին ընկած սրբատաշ մի աւազանի մասին հետեւեալ տեղեկութիւններն է հաղորդում յօդաւածագիր դոկտ. Կ. Փաշայեանը «Մուրճ» ամսագրի, 1902 թականի համար 12-ում. «Այս սարի մէջքին, երկու ժայռերի մէջ, սարի գլխից գլտորած մի մեծ միակտոր սրբատաշ քար տեսայ, որ ունէր փորած քառակուսի աւազանի ձեւ, ներքեւում նոյնպէս քառակուսի 30 սանտիմետր երկայնութեամբ եւ 50 սանտիմետր լայնութեամբ մի կոթ, կոթի վրայ քառակուսի մի շրջանակ 75 սանտիմետր հաստութեամբ եւ 125 սանտիմետր երկայնութեամբ, սրա վրայ 75 սանտիմետր բարձրութեամբ, 1 մետր երկայնութեամբ եւ 85 սանտիմետր լայնքով աւազան էր փորած, որի խորութիւնն է 35 սանտիմետր, իսկ տրամագիծ 50 սանտիմետր: Շրջանակի մի կողմի վրայ կայ հայերէն երկաթեայ գրերով մի արձանագրութիւն 4 տողից բաղկացած, որ անձրեւից եւ ձիւնից տեղ-տեղ մաշւած էր: Տառերի նմանական ընդօրինակութիւնը եւ քարի ձեւը ուղարկելու են «Բանասէրին», զուցէ կարողանայ կարդալ եւ մի բան դուրս բերել»: ■

³ Գտնում է Մակու քաղաքից 33-34 կմ. հարաւ-արեւելք, Չանգիմարի աւազանի մի գետակի ափին, մեղ հովտում. (Հ. եւ Յ. շրջ. տեղ. բառ. Ա. հատոր էջ 170):

Մեծ թատերագրի գործերի առաւել տարածումը

Վաչիկ Վարդանեան

Վերջերս, առաջին անգամը լինելով Իրանի Իսլամական Հանրապետութեան «Ֆարհանգ» (մշակույթ) ռադիօկայանից ներկայացուցեց Հայաստանի հանրայայտ եւ սիրած թատերագիր ժիրայր Անանեանի գրչին պատկանող երկու թատերագութիւն՝ «Ես եմ, եկել եմ» («Կառուսել»), Սրբապատկեր»:

Չկայ հայ թատերասէր, որ լսած չլինի ժիրայր Անանեանի անունը: Մրանից 14 տարի առաջ, ինձ բախտ վիճակեց հանդիպել նրան: Այն ժամանակ «Ստանսլաւսկո» անուն թատրոնում բեմադրում էր հռչակաւոր թատերագրի ամենայայտնի ստեղծագործութիւններից մէկը՝ «Տաքսի, տաքսի»: Հայաստանի Գրողների Միութեան յարկի տակ ականատր գրողների շարքում հանդիպեցի նաեւ ժիրայր Անանեանին: Առաջին հանդիպումը ինձ վրայ շատ մեծ տպաւորութիւն թողեց: Առհասարակ ոմանք ունեն մի սխալ նախապաշարում, որ իբրքէ երգիծաբանները լուրջ մարդիկ չեն: Հակառակ այդ թիր հասկացողութեան եւ Անանեանին տեսայ շատ լուրջ, իրատես, խոհեմ եւ բարձր տեսլներով մարդ: Այն օրերին «Տաքսի, տաքսի»-ի ներկայացման տոմսը գտնելու համար պէտք է սպասէիր շաբաթներ, բայց իմ ժամանակը կարճ էր: Այդ ժամանակ բախտը ինձ ժպտաց եւ մեր հանդիպումից յետոյ եղայ հեղինակի հիւրը, այն էլ, պաշտօնական հիւրերի համար նախատեսած օթեակում: Ես երբեք չեմ մոռանայ այդ օրը, մի քանի րոպէով ուշացել էինք, իհարկէ ներկայացումը դեռ չէր սկսել, երբ մօտեցայ մուտքին, Անանեանին տեսայ, որ անհամբեր քայլում էր, մեզ (ինձ եւ հօրքորօրս տղային) տեսնելով ընդառաջ եկաւ եւ հարցրեց ուշացման պատճառը: Պարզ էր, որ ճշտապահ լինելը նրա համար մեծ նշանակութիւն ունէր: Ներկայացումից յետոյ մենք գրոյցեցինք տարբեր հարցերի մասին եւ մանաւանդ այդ հանդիպումից յետոյ էր, որ համոզուցի մեծ բախտի եմ արժանացել:

Ժ. Անանեանը ծնել է 1934-ի յուլիսի 14-ին Բերդ անունում ուսուցչի ընտանիքում: Աւարտել է Արովեանի անուն հայկական մանկավարժական ինստիտուտի պատմաբանասիրական ֆակուլտետը: Նրա առաջին գործը եղել է՝ «Դիպլոմի համար» պիեսը, որ խաղացել է 1956-ին ուսանողական բեմում: Նրա «Տաքսի, տաքսի» կատակերգութիւնը մինչ օրս խաղացել է 1500 անգամից ատլի: Ժիրայր Անանեանի թատերգութիւնները, որոնք բեմադրել են Հայաստանում եւ արտասահմանում ներկայացել են Ազգային գրականութիւնների խորհրդի Նխ Եօրքում լոյս տեսնող «Համաշխարհային տեղեկատու»-ի 6-րդ հատորում, որը տարածում է աշխարհի 40 երկրներում: Նա տասնեակ պիեսների հեղինակ է:

Ժիրայր Անանեանի գործերը թարգմանել են տարբեր լեզուներով՝ անգլերէն, ռուսերէն, Ֆրանսերէն եւ ... Նրա պիեսներից երեքը՝ «Ես եմ, եկել եմ», «Սրբապատկեր» եւ «Թռչող ափսէից իջած մարդը» արդէն թարգմանել է իրանահայ հանրածանօթ բեմադրիչ եւ թարգմանիչ Անդրանիկ Խեչումեանի միջոցով: Թարգմանութիւնները ըստ իս կատարել են առանձին բժախնդրութեամբ եւ վարպետօրէն: Այս երեքից (ինչպէս տողերիս սկզբում ակնարկել էի) երկուսը սփռել են ԻԻՀ «Ֆարհանգ» ռադիօկայանից, որոնց բեմադրութիւնը իրականացրել է Իրանում մեծ ճանաչում գտած արեստագէտ Սադրէդդին Շաջարէն: Դերերը յանձնել էր Իրանի ամենակարող եւ փորձարու դերասաններին:

Ռադիօբեմադրութեան հետ միասին, հաղորդակարգ ներկայացրեց հեղինակին: Այնուհետեւ պրն. Սադրէդդին Շաջարէն դրական մեկանաբանութիւն կատարեց բեմադրում պիեսների վերաբերեալ: Մի առանձին բաժնում հարցազրոյց կատարեց թարգմանիչի հետ: Նա բարձր գնահատելով հայ թատրոնի մէջ Ժ. Անանեանի ներդրումները, ասաց. «Հայ թատրոնը անցել է երկար ճանապարհ եւ հասել է ցանկալի բարձրունքների»: Այն հարցին թէ, որտեղի՞ց է սկսել հայ թատրոնը, Ա. Խեչումեանը պատասխանեց, որ ինքը չի կարող ճշգրիտ քննական յայտնել, սակայն իրեն յայտնի է, որ դեռ վաղ ժամանակներից հայերը ունեցել են ներկայացումներ, որպէս օրինակ նա ասել է ինչպէս ինքը գիտի հայոց մեծ թագաւոր Տիգրանի որդին՝ Արտաւազդը ներկայացումներ էր պատրաստել եւ ներկայացրել իր հանդիսատեսներին: Հայ թատրոնի զարգացման մասին Ա. Խեչումեանն ասաց. «Հայ թատրոնը իր պատմութեան ընթացքում միշտ բնական վերելք է ապրել, սակայն Հայաստանի խորհրդայնացումից յետոյ մանաւանդ, հասաւ իր կատարելագործմանը»: Հարկ

է նշել, որ «Թռչող ափսէից իջած մարդը» «Ես եմ եկել եմ» եւ «Սրբապատկեր»-ի պարսկերէն թարգմանութիւնները շուտով պիտի իրատարակուեն առանձին գրքոյկով: Ա. Խեչումեանի թարգմանութիւնները այսքանով չեն սահմանափակուել: Նրա թարգմանութիւնների շարքում են գտնուում Արամաշոտ Պապայեանի «Գնա մեռի արի սիրեն», Գրիգոր Տէր Գրիգորեանի «Զգուշացէք նա դեռ կայ» եւ Գուրգէն Խանջեանի «Դատավարութիւն» ստեղծագործութիւնները:

Անշուշտ նման ձեռնարկները մշակութային արժէք ներկայացնելուց զատ կը նպաստեն հայ-իրանական ժողովրդների կապերի ամրացմանը: ■

Բոլոր երեխաներն իրաւունք ունեն կրթութիւն ստանալու

(Արւեստի մասնագիտական եւ հաճոյական ամառային դասընթացների առիթով)

Կիրուշ Արզուման

Եւ ահա աւարտեց դպրոցական տարեշրջանը:

Երեխաներն ու պատանիները ուրախ են, ձերբազատել են իրենց ամենօրեայ դպրոցական պարտականութիւններից ու մի քիչ ուզում են ճնշել ազատութիւնը:

Բայց մարմինը, ուղեղն ու միտքը կարիք ունեն յարատեւ յարժման, մտածելու եւ ստեղծագործելու:

Կեանքը կերտելու եւ իմաստաւորելու համար պէտք է նպատակ ունենալ եւ ձգտել՝ հասնելու դրան, որի համար մանուկը կարիք ունի իր ծնողի եւ ուսուցչի խորհուրդներին եւ քաջալերանքին: Իսկ միութիւնների առաքելութիւնը հենց այդ է՝ նրանց հաւաքել մի յարկի տակ, հնարաւորութիւններ ստեղծել նրանց պահանջներին բաւարարութիւն տալու, կեանքը հունաւորելու, իւրաքանչիւր երեխայի ստեղծագործական կարողութիւնը զարգացնելու, նրան ինքնուրոյն մտածելու, աշխատելու եւ խօսելու ընդունակութիւնները դրսեւորելու առիթ ստեղծել:

Ճիշտ հենց այդ նպատակով, այս տարի եւս Հ.Մ.Ա.Կ-ի Արւեստից միութիւնը, ականջալուր իր կոչումին, ծրագրել է ունենալ ամառային դասընթացներ, որի համար հրաւիրուել են մասնագէտ ուսուցիչներ՝ Հայաստանից:

Դասընթացների տեսողութիւնը երկու ամիս է լինելու:

Սեր դասատուները, մանկավարժական ճիշտ ծրագրով պիտի զբաղեն երեխաների հետ, հետեւեալ ասպարէզներում.

- «Ժողովրդական» բնագաւառում,- որտեղ, ինչպէս անցեալ տարւայ փորձը ցոյց տւեց, երեխաներն ու պատանիները, ծանօթանալու են համակարգչի հետ, սովորելու են ինքնուրոյն մտածել եւ ազատ արտայայտուել. իրենք իրենց ճանաչել:

- «Ներդաշնակ զարգացում»- Երեխան ու պատանին ծանօթանալու է հայ եւ օտար երաժշտագէտների հետ, նա երաժշտութեամբ մտքը է գործելու գոյների աշխարհը, ձերբազատելու է բարդոյթներից, որը այսօր մեր ապրած միջավայրում այնքան տարածած մի երեւոյթ է:

- «Գեղեցիկ խօսելու գաղանիքները»- Կարեւոր թեմա է դասընթացը, որին ինչքան կարօտ է մեր համայնքը: Մանուկ-պատանին այդ դասընթացում, համապատասխան քարտերի, հեքիաթների եւ առակների հերոսները մարմնաւորող տիկնիկների միջոցով, սովորելու է հայերէն ճիշտ խօսելու ու գրելը: Նրան հարորդած գիտելիքներով, երեխան ոչ միայն գործնականում, այլեւ ստեղծագործութեամբ պիտի կարողանայ դրսեւորել իր սեփական մտայնացումները:

Սակայն փակագծի մէջ պիտի ասել, որ երկու ամիսը անբաւարար է հասնելու համար բուն նպատակին: Նպատակայարմար է տեղիս միութիւնները, թեմիս Թեմական Խորհրդի հետ համագործակցաբար հետամուտ լինեն ապագայում (գուցէ հենց գալիք դպրոցական տարեշրջանում) արտադասարանային դասընթացներով եւ մասնագէտ ու մանկավարժ դաստիարակների միջոցով շարունակել առնազը վերոյիշեալ երեք դասընթացը: Այսպիսով այն երեխաները, որոնք հնարաւորութիւնը չունեն Հայաստանում ապրելու, սակայն ծնողը շահագրգռած է իր գաւակին հայկական ոգով մեծացնելու, առիթը կունենայ իրագործելու իր ցանկութիւնը:

- «Թատերական դասընթաց»- Թատրոնը հենց ինքը՝ կեանքն է, արւեստի դժար, սակայն հաճելի մի ճիւղ: Երեխան ծանօթանալու է թատերական այբուբենին եւ փոքրիկ էթիւզներով ու խաղերով դրսեւորելու է իր բնատուր ընդունակութիւնները:

Ամառային այս հաճելի դասընթացներում, արւեստի բնագաւառում ունենալու ենք կաւագործութիւն, որն երեխային վարժեցնում է կենտրոնացման եւ իր ձեռքով մի բան պարատելու, դրան ձեւ ու կերպար տալու, եւ ապա իր իսկ պատրաստածից հաճոյք ստանալու:

Լինելու է երգ, նոտաների հետ ծանօթացում, լուսանկարչութիւն, լող, աղջիկների համար բացառապէս է տնտեսութեան գաղտնիքները:

Եւ այս բոլորը միայն ու միայն մեր երեխաներին առնազը մի քայլ մօտեցնելու համար համաշխարհային եւ հայրենի կրթական չափանիշներին: Այնպէս որ, եթէ նա հանդիպում է Հայաստանում կամ օտար երկրում ապրող մի տարեկից երեխայի՝ կարողանայ ճիշտ խօսել եւ իր մտային պաշարը ունենայ տարբեր հարցերի կապակցութեամբ (որոնց հետ ծանօթ է արդէն), ու նաեւ կարողութիւն ստանայ անկաշկանդ արտայայտելու:

Հաւատացած եմ, որ տարբեր ազգերի հետ շփուելու՝ քաղաքական հողի վրայ քայլելու համար, նախ մարդը պէտք է տիրապետի իր սեփական լեզվին, ծանօթ լինի մշակութային եւ ազգային արժէքներին:

Մշակոյթով բարձր ու հարուստ ժողովուրդ ենք. ունենք պետականութիւն եւ հայրենիք, որին պէտք աստար հանդիսանալ մեր գոյութեամբ եւ մեր նոր սերնդի քաղաքա-կան, ազգային ու մշակութային կարողականութեամբ, եթէ ուզում ենք քայլել միջազգային հրապարակում՝ գլոխներս բարձր:

Այսօր բաւական չէ, որ հայարտանալով միայն անցեալի մըշակութային արժէքներով, հերոսներով, նրանց սխրագործութիւններով: Այսօրայ հայ մանուկը պէտք է գիտակցի, որ ինքըն է ժառանգը անցեալի ազգային արժէքների, ինքն է, որ պիտի շարունակի նրանց գործը եւ իր կրթութեամբ, իր հայրենասիրութեամբ ու աշխատանքով ուժ պարգեւի եւ աստար հանդիսանայ իր ծննդավայրին եւ հայրենիքին:

Եկէք բարձր գնահատենք մեր երիտասարդ, ուսեալ եւ մանկավարժ դաստիարակների գործը, մանկավարժ դաստիարակներ, որոնք ընդառաջել են հրաւերը եւ թողած տուն ու հայրենիք՝ գալիս են դասաւանդելու ոսկեղնիկը, երաժշտութիւնն ու նկարչութիւնը, թատրոնն ու գրականութիւնը եւ նոյնպէս գնահատենք տեղիս երիտասարդ դասատուներին, որ իրենց մասնակցութիւնն են բերել ամառային այս աշխատանքներին, որովհետեւ նրանք բոլորն էլ հաւատացած են որ՝ *աշխարհի բոլոր երեխաներն իրաւունք ունեն կրթութիւն ստանալու:*

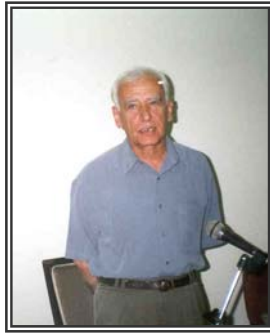
Սրբուղիների գոյատեւումը, որպէս ազգային ժառանգութիւն, ամենակարեւոր քաղաքական աշխատանքն է, որին այսօր կարիք ունի իւրաքանչիւր ազգ, ի մասնաւորի՝ հայը: Իսկ աննպատակ թափառել երկրից-երկիր, նոր տուն ու բնակարան հաստատել օտար ափերում նման է մի անյատակ ծովում լողացող մակոյկի, որ ի վերջոյ մի շիւղի պէս օրօրելով այդ անյատակ ծովում կը կորչի ընդմիջու:

Բայց չէ՞ որ այնտեղ է հայրենի հողը, շատ մօտ մեզ, որը այնքան կարիքն ունի նաեւ սփիւռքահայ ուսեալ երիտասարդութեան, եւ որին սպասում է գրկաբաց:

Ուրեմն միշտ հաւատալով, որ մեր երեխաները ազգի եւ մեր հարստութիւնն են, եկէք բժայնդորէն մօտեցնանք նրանց ուսման հարցին եւ դաստիարակենք նրանց որպէս մարդ եւ որպէս հայ մարդ: ■

«Լոյս»-ի ձեռնարկը հայկական շարժապատկերի մասին

Իրանի Քաղաքակրթությունների Երկխոսության կենտրոնը 2001 թականի մայիս-յունիս ամիսների ընթացքին կազմակերպել էր միջոցառումներ, որոնց ընթացքին ներկայացրեց հայկական արդի նկարչությունը, լուսանկարչությունը և շարժապատկերը: Մա մի իրադատուկ առիթ էր, որի ստեղծելու մեջ մեծ դեր էր ունեցել նաև տիկին Ժամնթ Լա-գարեանը, եւ որի շնորհիւ Իրանի արեստագետ-արեստասէր հասարակութիւնը կարողացաւ հաղորդակցուել իրեն հարեւան երկրի բարձր մակարդակի վրայ գտնուող գեղարեստի հետ:

Հայկական շարժապատկերին վերաբերող Ֆիլմերի ընտրութիւնը կատարել էր Հայաստանի անւանի կինօքննադատ եւ կինօգէտ Միքայէլ Ստամբուցեանի միջոցով, նաեւ բոլոր կազմակերպիչների կողմից Թեհրան էր հրաւիրել այդ Ֆիլմերը ներկայացնելու համար: Նա երեք օրերի ընթացքին, Արեստագետների տանը, ամէն մի ցուցադրումից յետոյ բացատրութիւններ տուց տեալ Ֆիլմերի մասին:

Միքայէլ Ստամբուցեանը ծանօթ դէմք է շարժապատկերով հետաքրքրուող իրանահայ հասարակութեան համար: Նա որպէս մշակույթի փոխմասխարար, քանի անգամ մասնակցել է Թեհրանի կինօփառատներին: Նա Հայաստանի Կինօգէտների եւ Կինօլրագրողների Միութեան հիմնադիր անդամներից է, եւ ներկայումս զբաղեցնում է այդ միութեան փոխնախագահի պաշտօնը: Նա նաև Հայ Ֆիլմ Կինօ-ըստուդիայի տնօրէնի տեղակալն է եւ աշխատակցել է մի քանի Ֆիլմերի նկարահանմանը: Իսկ վերջերս նա համագործակցութեամբ հրատարակւած «Հայկական Կինօ» լիակատար կատալոգը, որը լոյս է տեսել հայերէն ու ռուսերէն լեզուներով (շուտով լոյս է տեսնելու նաև անգլերէն լեզուով), այս արեստի մասին գոյութիւն ունեցող ամենակատարեալ տեղեկատուն է: Կատալոգը ներկայացնում է 1924-1999թթ. ընդգրկւած տարիների ընթացքում պատկերահանւած բոլոր հայկական Ֆիլմերը՝ սկսած «Խորհրդային Հայաստան» անւանազնւած առաջին (վաերագրական) Ֆիլմից: Ամէն մի Ֆիլմ ներկայացնում է բոլոր անձնակազմով՝ բեմադրիչ, օպերատոր, դերասան, սցենարիստ, եւ այլն: Վերջում կայ նաև անւանացանկ, ուր ընթերցողը կարող է գտնել ամէն մի անձնատրութեան գործերի ցանկը, եւ կամ զբքում տեղ գտած Ֆիլմերի այբեանական ցանկը:

Ստամբուցեանին կարելի է հայկական շարժապատկերի կենդանի հանրագիտարան անւանել, եւ ոչ միայն հայկական Ֆիլմերի: Նա՝ որ աւարտել է Մոսկւայի կինոյի համալսարանը, մանրամասնօրէն յիշում է իր տեսած Ֆիլմերի ամէն մի դրագը, եւ լինելով լաւ պատմիչ՝ անհամար անեկտոտներ է պատմում Ֆիլմարեստի մեծերի մասին, որոնց հետ շփուել է:

«Լոյս» երկշաբաթաբերը օգտուելով պրն. Ստամբուցեանի Թեհրան գտնուելու առիթից, սոյն թականի յունիս 15-

ին կազմակերպեց դասախօսութիւն Հայ Հասարակային Միութեան սրահում՝ «Հայկական Կինօարեստը» խորագրով: Սոյն ձեռնարկի ընթացքին, որին ներկայ էր ՀՀ լիագոր դեսպան պրն. Գ. Կարիբջանեանը եւ համեմա-տաբար մեծ թուով հանդիսատես-ներ, պրն. Ստամբուցեանը նախ համառօտ կերպով ներկայացրեց հայկական շարժապատկերի պատմութիւնը, դրա ընթացքին տեղի ունեցած վերիվարումները, եւ ապա կենտրոնացաւ ժամա-նակակից մեծատաղանդ կինօբեմադրիչ՝ Արտաւազ Փելէշեանի վրայ: Նա բացատրութիւն տուց թէ՛ Փելէշեանի անձի, նրա աշխարհահայեացքի, եւ թէ՛ նրա Ֆիլմերի մասին: Հետաքրքիր էր նրա այն ակնարկը, որ հայկական շարժապատկերը չի կարողացել ստեղծել իր ուրոյն դպրոցն, ինչպէս օրինակ ստեղծել է Վրաստանը, սակայն դա տել է երկու խոշորագոյն բեմադրիչներ՝ Ս. Փարաջանուիլը եւ Ա. Փելէշեանը, որոնք յեղաշրջում են առաջացրել շարժապատկերի լեզուի մեջ:

Ապա ցուցադրուց Ա. Փելէշեանի «Տարւայ Եղանակները» եւ «Մեք» Ֆիլմերը, որից յետոյ պրն. Ստամբուցեանը տուց բացատրութիւններ ու պատասխանեց ներկաների հարցերին: Այսպիսով նա հանդիսատեսին ներկայացրեց մի բեմադրիչի, որի մասին իրանահայութեան նոյնիսկ արեստասէր խաւը շատ քիչ տեղեակ է, մինչդեռ նա ծանօթ դէմք է միջազգային շարժապատկերի ասպարէզում:

Յարգելի դասախօսը նաև ամենայն սիրով եւ համբերատարութեամբ պատասխանեց ներկաների կողմից առաջադրուած հարցումներին:

Վերջում դեսպան պրն. Կարիբջանեանը մի կարծելոյթով իր գոհունակութիւնը յայտնեց պրն. Ստամբուցեանին: ■

Թորակից

**Հաղորդագրութիւն
Ուխտագնացութիւն Ս. Թադէ
Վանք
(Եւրօբայ ուխտագնացութիւն)**

Այսու յայտնում ենք բարեպաշտ եւ ուխտոր մեր հաւատացեալներին, որ այս տարի «Ս. Թադէու Առաքեալ» վանքի ուխտագնացութիւնը կատարուելու է երեք օրով, յուլիս ամսի 26-ից մինչեւ 28-ը 2001 թ. (ուխտաւորները հինգշաբթի 26 յուլիսից կարող են մուտք գործել վանք եւ մնալ մինչեւ շաբաթ 28 յուլիսի երեկոյեան):

Ուխտագնացութիւնը կատարուելու է Ատրպատականի Հայոց Թեմի Թեմական Խորհրդի եւ նախաձեռնութեամբ Թեմի Վանքերի Ուխտագնացութեան Գործադիր Յանձնախմբի:

Յառաջիկային տրուելու են յաւելեալ մանրամասնութիւններ:

Հեռապատճէն (0411 5560655)

Գիւան Թեմական Խորհրդի Ատրպատականի Հայոց Թեմի

«Կանաչ Նստարանի Պատմութիւնը»

Վարուժ Սուրենեան

ՀՀԸՄ «Նիկոլ Աղբալեան» սրահում ներկայացրած Կանաչ նստարանի պատմութիւնները «Փորձ» քատերա- խըմքի երկրորդ բեմադրութիւնն է, որը տեղի է ունենում երկու տարի ընդմիջումից յետոյ: Թէ ինչ մեծ խոչընդոտի դէմ է կանգնած խումբը, կարելի է նկատել թէ քատերա- խըմքի սակարաքի մասնակիցներից, թէ նախասրահում փակցւած՝ անդամներ հրաւիրող ազդից եւ թէ յայտա- գրողից, ուր ակնարկւում է քայքայիչ արտագաղթ երեսոյթի պատճառով յառաջացած մարդուժի պակասը քատերա- կան ասպարէզում (նաեւ): Այս հանգամանքն ինքնին բա- ական է գնահատելու «Փորձ»-ի բեմադրութիւնը, որպէս յաջողած գործ: Մակայն ուրախութեամբ տեսնում ենք, որ խմբի յաջողութիւնն առաջ է անցնում այս սահմանից եւ կանգնում անելի բարձր մակարդակի: Դրա պատճառը ինքը՝ բեմադրութիւնն է, որը ներկայացւում էր որպէս խնամած, մտածած, եւ՝ ինչ որ կարելու է, նոր ուղիներ փնտռող գործ:

Ներկայացումը բաղկացած էր երկու կարճ քատերկ- ների բեմադրութիւնից, Մ. Իշխանի «Ժամադրութիւնը» եւ մի էտիլդ հիմնւած Ա. Պ. Չելսովի պատմածքներից մէկի վրայ: Խումբը օգտւելով քատերական որոշ տարրերից, ինչպիսին են բրեխտեան տեխնիկան ու յամպատրաս- տից խաղարկութիւնը (ինսյրովեզացիա), աշխատել էր հանդիսատեսին ներկայացնել այնպիսի քատրոն, որը զուրկ է կեղծ զգացմունքներից եւ անիմաստ շարժ ու ձեւերից: Բնական է, որ նման արդիւնքի հասնելու համար խումբը պէտք է սովորական փորձերից բացի յաւելնէր աշխատանքներ տարած լինի: Դրա ասպացոյցը դերա- սանների անկաշկանդ խաղարկութիւնն էր եւ նրանց հան- գիստ կեցւածքը բեմում: Այդ տեսակէտից նկատելի էր մանաւանդ ժորես Սարգսեանի համարձակ խաղը, թէեւ երբեմն թոււ էր չափից անելի է շեշտաւորում իր դերի զաւեշտական կողմը:

Մի բան, որ բեմադրութեան գլխաւոր թերութիւնը պէտք է համարել, ներկայացման երկրորդ բաժնի լեզու- կան սխալներն է: Ինչպէս յայտագրից կարելի էր հասկա- նալ, խումբն օգտւել էր Չելսովի պարսկերէն քարզմանու- թիւնից եւ դերասանները՝ վերածելով այն հայերէն խօ- սակցական լեզվին՝ որեւէ մշակում չէին կատարել: Հետեւաբար բեմի վրայ երկխօսութիւնը ընթանում էր բա- ականաչափ աղաւաղած հայերէնով. ինչպէս օրինակ՝ «Էլի պառկա» (փոխարէն՝ էլի պառկեց), «ընկերուիտս ճարեցի» (փոխարէն՝ ընկերուիտս գտայ) եւ այլն: Այս հանգամանքը մանաւանդ այն տեսակէտից է կարելու, որ հայ հանդիսատեսը, եւ յատկապէս երիտասարդ հան- դիսատեսը, որն այս օրերին անելի քիչ է չփում հայերէն գրականութեան ու մամուլի հետ, կարելի է ճիշտ խօսել սովորեցնել հենց քատրոնի միջոցով:

Վստահաբար «Փորձ» քատերախումբը, որն այդքան ջանք է քափում բարձրորակ քատրոն ներկայացնելու գործում, ուշադրութիւն կը դարձնի նաեւ այս խնդրի վրայ: Ուրեմն մնում է յուսալ, որ ասպագայում եւս ակամատես կը լինենք բեմադրիչ Հենրիկ Խաչատրեանի բեմադրու- թիւններին, եւ համայնքի ներկայ պայմանները պատճառ չեն դառնալու, որ նրա այսքան կարելու աշխատանքը դադարի: ■

Մուրացկանը

Գ. Զաքիմեան (Շեղիա)

1961 թականի յուլիսեան մի առաւօտ գնում էի Փահլաւի փողոցով: Քայլում էի դէպի քաղաքի հիւսիսային մասը: Իմ առջեւից շին ձեռքին գնում էր մի աղքատ մարդ: Ես նրան տեսել էի մի քանի անգամ Թեհրանի տարբեր մասերում: Նրա դէմքը ծանօթ էր ինձ: Իւրաքանչիւր խանութի առաջ աղքատը կանգնում էր ու նայում: Անցողներն ու խա- նութպանները փող էին տալիս նրան, ոմանք 5 ռեալ, ոմանք երկու, նոյնիսկ մէկ ռեալ էլ էր լինում: Նա լուռ հաւաքում էր փողերը եւ շարունակում ճամբան: Աղքատը ողորմութիւն չէր խնդրում: Նա նայելով էր վաստակւում իր օրւայ հացը: Պատահում էր ոչինչ չէին տալիս: Նա դարձնալ նայում էր: Աղքատը կարծես թէ ուներ իր առաքելութիւնը: Անկախ վարձատրութեան չափից՝ նա գիտէր իր անելիքը: Վճարէին թէ չվճարէին մէկ էր, նա պիտի նայէր:

Բայց այդ օրը պատահեց անսպասելի մի դէպք: Նա կանգնեց մի մեծ հրուշակեղէնի խանութի առաջ եւ սկսեց նայել: Քիչ յետոյ երեսաց խանութի տէր՝ տարիքը քառա- տուցի մօտ, բարետես, մի քիչ ցցւած փորով, բարձրահասակ մի տղամարդ: Նա մօտեցաւ նայող աղքատին եւ կոպ- տօրէն պահանջեց հեռանալ: Աղքատը ուշադրութիւն չը- դարձրեց: չեռացիք քեզ ասում եմ, ինչ ես գլուխս տանում, միշտ գալիս ես փչում ու փչում,- ասաց խանութպանը անելի երկայիս: Աղքատը դարձնալ շարունակեց նայելը, կարծես թէ ոչինչ չէր լսել: Այս անգամ խանութպանը մօտեցաւ զայրացած եւ խփեց աղքատի կրծքին: Նա ընկաւ մէջքի վրայ, շին էլ նրանից քիչ հեռու: Աղքատը ձայն չհանեց: Վեր կացաւ, վերցրեց շին, գլուխը կախ, խեղճ-խեղճ սկսեց քայլել: Մարդիկ հաւաքւել էին: Նա մօտեցաւ խանութպանին եւ անսպասելիօրէն մի աքացիով հարւածեց նրա փորին: Նա ետ-ետ գնաց դէպի իր խանութը եւ ընկաւ յատակին: Մինչեւ խանութպանի սքափուելը, աղքատն արդէն անյայտացել էր: Նա կծկւած ցաւից, հագիւ իրեն տեղաւորեց մօտակայ աթո- ռին, հայտնեց եւ ուշքից գնաց: Խանութում աշխատողները արագ մեքենայ կանգնեցրին եւ նրան տարան հիւանդանոց: Ես էլ գնացի իմ գործի տեսիլց:

Դէպքից մի երկու-երեք շաբաթ անց դարձնալ անցնում էի նոյն այդ փողոցով, մտածելով կատարածի մասին:

Ես գրեթէ ամէն օր յիշում էի աղքատին եւ խանութպա- նին: Երբ մօտեցայ խանութին, տեսայ խանութպանը չի երե- տում: Հետաքրքրութիւնս շարժեց: Որոշեցի ներս մտնել պաղպաղակի պատրաստով եւ տեղեկութիւն ստանալ: Սկսեցի ուտել պատուիրածս պաղպաղակը, եւ ուշադիր զնն- ցեցի շուրջս, բայց ոչինչ չպարզեց ինձ համար: Երկրորդ պաղպաղակը պատուիրեցի: Այս անգամ մատուցողին հարցրի դէպքի մասին: Մատուցողը գլուխը թափ տալով ասաց.- Գիտեք ինչ պարոն, աղքատին 5 ռեալ չտուող 15 հա- զար թուման հիւանդանոցին տեց (այն ժամանակ 15 հազար թումանը մեծ գումար էր): Պարոնը մեռնելուց ազատեց: Մինչեւ օրս դեռ հիւանդանոցում է:

Իսկ աղքատն ի՞նչ եղաւ,- հարցրի ես: - Աղքատը կարծես թէ մի կաթիլ ջուր լինէր,- ասաց մատուցողը,- չկայ ու չկայ: Փորձեցի՞նք գտնել, դատի տալ, բայց իզուր:

Այդ դէպքից անցել է երկար տարիներ: Ես Թեհրանի ոչ մի մասում այլեւս չհանդիպեցի այդ մուրացկանին: Նա կարծես երբեք գոյութիւն էլ չէր ունեցել... ■

Նոր ուղղագրութեան ամենակարեւոր կանոնները

2. Միւս բաղաձայններից առաջ գրում է միայն հետեւեալ բառերի մէջ. ուռկան, ուռճանալ, հուռթի, առվույտ, կառչել (կայչել), կռթնել (հենվել), կռվան, մատռվակ (գինի տվող):

3. Միւս բոլոր բաղաձայններից առաջ անհնչիւնափոխ բառարմատներում, եթէ լսում է *ռ*, պէտք է գրել *ր*. օրինակ՝

արծաթ, արծիվ, արտ, մարդ, զարդ, եւ այլն:

4. *ւ*-ից առաջ *ր* կարող է գրել միայն այն դէպքերում, երբ բառարմատի հնչիւնափոխութեան հետեւանքով *ւ*-ի եւ *ր*-ի միջին ձայնատրոք դուրս է ընկնում.

գարուն- գարնանային

արյան- արնաշաղախ

վերին- վերնատուն եւ այլն:

5. *ռ*-ն կարող է ընկնել բաղաձայնից առաջ, եթէ բառարմատի հնչիւնափոխութեան հետեւանքով դրանց միջի ձայնատրոք դուրս է ընկնում եւ կամ *ռ*-ով վերջատրոք բառն ածանցում կամ բարդում է.

առիթ-առթիվ

պառիկ- պառկել

կռիվ- կռվարար

փառք (արմատն է՝ փառ)

կառք (արմատն է՝ կառ)

առք (արմատն է՝ առ) եւ այլն:

6. *ռ*-ով վերջատրոք արմատի կրկնութեամբ կազմուած բարդ բառերի մէջ առաջին *ռ*-ն դառնում է *ր*. բարբառ, թրթռ, գրգռ, մրմուռ եւ այլն:

7. Նմանաձայնութեամբ կազմուած բառերը գրում են *ռ*-ով:

մռմռալ, ճռճռալ, գոռգոռալ, դողդողալ եւ այլն:

8. Օտարազգի բառերի սկզբում գրում է *ռ*.

ռեժիմ, ռեալիզմ, ռեակցիա, ռումբ, ռոմանտիզմ, Ռոստով, Ռենտա, ռեզոլուցիա, Ռուսաստան, Ռումի-հիա եւ այլն:

9. Բառամիջում գրում ենք *ր*, երբ բառը օտարազգի է. դիրեկցիա, թերրիա, պրոլետար, Ֆրանսիա, օրիենտացիա, սերիա եւ այլն:

10. Օտարազգի բառերի մէջ *ռ* գրում է *լ* եւ *ճ* բաղաձայններից առաջ. օտար եւ ռուսերէն բառամիջի եւ վերջի կրկնակ *ռռ*-ն գրում են *ռ*, բացի *ի* ձայնատրոքից առաջ եղած դէպքերից.

Բեռլին, ժուռնալ, Մառն (գետ Ֆրանսիայում), Մառ, տեռոր, տերիտորիա:

ի) մ եւ ն

1. Բոլոր շրթնային բաղաձայններից առաջ (*ք*, *պ*, *փ*) լսող ջնգային հնչիւնը գրում է *մ*. օրինակ՝ բամբակ, ամպ, ամփոփել եւ այլն:

2. *է*, *պ* եւ *փ* բաղաձայններից առաջ *մ* կը գրի միայն *ան* նախածանցով կազմուած բառերում. օրինակ՝

անպետք անպետք

անփույթ անփույթ

անբերրի անբերրի եւ այլն:

Տողադարձի կանոնները

Հայերէնում տողադարձը հիմնականում կատարում է վանկատման կանոններով, վանկերի բաժանելով, ըստ որի՝

1. Երկու ձայնատրոքների միջեւ եղող մէկ բաղաձայնը անցնում է յաջող տող.

ա-ռա-ւոտ, կա-տակ, գե-ղե-ցիկ, սե-ղան, հա-սա-րակ եւ այլն:

2. Երկու ձայնատրոքների միջեւ եղող երկու եւ աւելի բաղաձայններից յաջորդ տող անցնում է միայն վերջին բաղաձայնը:

ար-կած, կանգ-նել, հարց-նել, աստ-ղեր, երկ-նել, բար-ձրը եւ այլն:

3. *Յ* հնչիւնին նախորդող բաղաձայնը կամ բաղաձայններից վերջինը *յ*-ի հետ անցնում է յաջորդ տող:

ար-դյոք, ան-կյուն, գիտու-թյուն, մա-տյան, ան-ցյալ, կո-րյուն:

Ընդունելի է համարում նաեւ միայն *յ*-ի տեղափոխումը.

գոչ-յուն, անկ-յուն, մատ-յան եւ այլն:

4. Տողադարձի ժամանակ *ւ*-ը փոխարինում է *եւ* տառերով, որոնցից յաջորդ տող անցնում է *վ*-ն.

հարե-վան, արե-վածագ, երե-վալ եւ այլն:

5. Տողադարձի ժամանակ գաղտնավանկի *բ*-ն գրում է տողավերջի *մ* յաջորդ տողի սկզբի վանկերում.

գըտ-նել, բըռ-նել, տըր-տընջալ, ար-կըղ, հան-դըտգնել եւ այլն:

6. Եթէ բարդ կամ նախածանցաւոր բառի յաջորդ տող անցնող մասը գաղտնավանկով սկսող արմատ կամ նրանով կազմուած բառամաս է, ապա այդ գաղտնավանկի *բ*-ն չի գրում.

արտա-գրել, շարա-դրել, հեղա-շրջում, ան-վնաս, հա-կա-կրանք:

7. Բարդ եւ նախածանցաւոր բառերը կարելի է տողադարձել նաեւ առանց վանկատման՝ յաջորդ տող փոխադրելով արմատը կամ ամբողջական բառը. կարելի է տողադարձել ոչ միայն՝ ա-նօգուտ, վայր-րէջք, ինքն-իշխան, այլ նաեւ՝ ան-օգուտ, վայր-էջք, ինքն-իշխան:

8. Մովորաբար պէտք է խուսափել տողադարձի ժամանակ աւելորդ *ք* ներմուծելուց. փոխանակ գրելու խառնը-ւածք, մարմը-նի, վերցը-նել, կազմը-ւել, պէտք է գրել՝ խառն-ւածք, մարմ-նի, վերց-նել, կազմ-ւել:

9. Չի կարելի յատուկ անունները տողադարձել այնպէս, որ նրանք սկսեն գաղտնավանկի *բ*-ով: Պէտք է տողադարձել Ստե-փան, Սպար-տակ, Ստրաս-բուրգ եւ ոչ թէ Ըս-տեփան, Ըս-պարտակ, Ըստ-րասբուրգ:

Շար. էջ 19-ում

Մանկական

Մայրենի լեզուն քո գոյատևման ամենակարևոր խթանն է

Համառոտ պատմություն

Հռիփսիմեն զգուշօրեն եւ կամաց բացեց սենեակի դուռը: Տեսաւ, որ մայրիկը նստած կար է անում:

Նա անձայն ներս մտաւ. հանդարտօրէն մօտեցաւ մայրիկին:

-Մայրիկ, դու պատմութիւն սիրո՞ւմ ես:

-Այո՛, աղջիկս:

-Կուզե՞ս ես քեզ համար պատմութիւն պատմեն:

-Այո, տեսնենք ի՞նչ պատմութիւն պիտի պատմի իմ աղջիկը:

-Մայրիկ, շատ համառոտ պատմութիւն է:

-Լսենք ուրեմն:

-Կար ու չկար,- սկսաւ Հռիփսիմեն ու յանկարծ կանգ առաւ:

-Կար ու չկար, մի թագաւոր կար,- շարունակեց մայրը:

-Ո՛չ, մայրիկ, կար ու չկար մի սիրուն ծաղկաման կար, սեղանի վրայ էր դրած այդ ծաղկամանը...

Այդ ծաղկամանը այլես այլայ, կոտրեցի,- ասաց Հռիփսիմեն մէկ շնչով, եւ լացակումած մօտեցաւ մայրիկին:

Առաջադրանք

Աշխատիր վերապատմել պատմածքը, կամ թատերականացած ներկայացնել:

Վարպետ Գուրգէնը

-Բարի օր քեզ, վարպետ Գուրգէն:

-Բարով եկար, փոքրիկ Վիգեն:

-Գիտե՞ս ինչու քեզ մօտ եկայ:

-Ո՛չ չգիտեմ, ասա, ի՞նչ կայ:

-Վարպետ Գուրգէն, փոս փորելիս

Տես, կոտրեցի կոթը բահիս,

Թէ դժար չի դա քեզ համար,

Նոր կոթ սարքիր բահիս համար:

-Աչքիս վրայ, փոքրիկ Վիգեն,

Քիչ սպասիր, հիմա սարքեն:

Թախկ-թուխկ,

Չախկ-չուխկ,

Թախկ-թուխկ,

Չախկ-չուխկ...

-ՕՖ, յոգնեցի,

Բայց սարքեցի:

Թէ որ մէկ էլ կոտրես յանկարծ,

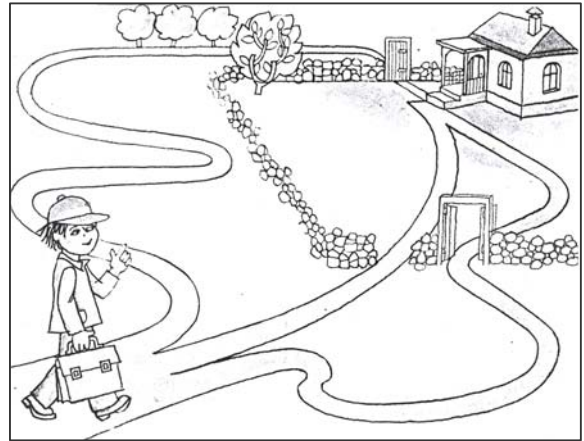
Ինքդ սարքիր,- վարպետն ասաց...

-Շնորհակալ եմ, վարպետ Գուրգէն:

-Գնա բարով, փոքրիկ Վիգեն:

Դպրոցից տուն վերադարձող տղայի համար գտիր ամենակարճ ճանապարհը:

Հանելուկներ

-Դերձակ չէ, բայց առանց ասեղ,
Ոչ որ նրան դեռ չի տեսել:

վրցս

-Արքայ չէ, թագաւոր է,
Առաջին երգիչն աշխարհում:

մսլծդ

Կազմեց Արմինէ Բարումեանը

Մաջբառ համար 20-ի լուծած տարբերակը

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	կ	ո	ճ	ի	տ	ա	ս	■	զ	ա	հ	ա	կ	ա	լ
2	ա	հ	ա	զ	ա	ն	զ	ե	լ	■	ա	ն	ա	դ	ի
3	պ	■	ս	ու	ր	հ	ա	ն	դ	ա	կ	■	ճ	ա	ճ
4	ա	ճ	ու	ր	■	ա	լ	■	ո	ր	ա	կ	ե	լ	■
5	ն	ո	ր	■	ա	ն	■	օ	ն	■	ս	ա	ր	■	ս
6	ա	լ	■	զ	ա	զ	ա	ք	■	զ	ե	դ	ա	ն	ի
7	կ	ե	ն	տ	■	ս	ր	ա	ց	ե	լ	■	յ	ա	զ
8	■	զ	ու	ն	ա	տ	■	ն	ո	ր	■	վ	ի	զ	ա
9	ա	ն	շ	ե	դ	ա	ք	ա	ր	■	խ	ա	ն	■	պ
10	ն	ա	■	լ	ի	ն	ե	լ	■	ս	ա	ն	■	ն	ա
11	ա	ք	ա	■	ք	ա	ր	■	ա	■	յ	ա	ճ	ն	■
12	խ	ա	ն	դ	■	լ	ա	յ	ն	ա	տ	ա	ր	ա	ց
13	ո	ր	դ	ա	ն	■	ն	ե	կ	տ	ա	ր	■	ն	■
14	ր	■	ա	զ	ա	հ	■	տ	■	ա	կ	ա	ն	ե	լ
15	ժ	ա	ճ	ա	ն	ա	կ	■	ա	կ	ն	■	ա	լ	ի

Քաղցկեղի գենային ստուգումը՝ մի դժարին որոշում

Harvard woman's health watch
Թարգմ. Լևոն Սիսոյան

(Շար. նախորդ համարից)

Երկրորդ, ոչ-վճռական արդիւնք- Միշտ չէ, որ ստացւած արդիւնքը յստակ եւ վճռորոշ է լինում. օր.՝ երբ ստուգման արդիւնքում յայտնաբերւում է BRCA1-ի կամ BRCA2-ի մի անժամօթ տարբերակ, մասնագէտները չեն կարող իմանալ, թէ դա մի վնասակար երեւոյթ է, թէ՞ ոչ: Դրա համար հարկ է ունենալ համեմատելի արդիւնքներ, որոնք ստացւած լինեն ձեր ընտանիքում քաղցկեղով հիւանդ անդամների ստուգումներից: Թուղ 213 կանանց վերայ կատարւած մի ուսումնասիրութիւն ցոյց է տւել, որ ատելի քան ութ հոգուց մէկը կրելիս է եղել BRCA1-ի կամ BRCA2-ի այնպիսի վերափոխութիւններ, որոնք հնարատր չի եղել ճշգրտօրէն բնութագրել:

Երկրորդ արդիւնքի հաւանականութիւնը շատաւնում է, եթէ ենթական պատկանում է մի այնպիսի տոհմային խմբակի, որը ներառւած չէ մինչ այսօր կատարւած BRCA-ի ուսումնասիրութիւնների ենթարկւած ընտանիքների մէջ: Բարձր ռիսկ կրող Աֆրիկեան ծագումով ամերիկացիների ընտանիքներում կատարւած մի ուսումնասիրութիւն ցոյց է տալիս, որ Աֆրիկեան ծագումով եւ Կովկասեան ծագումով ամերիկացիները ունեն իրարից տարբեր ռիսկային վերափոխումներ եւ նաեւ այն, որ Աֆրիկեան ծագումով ամերիկացիները բազմաթիւ գենային վերափոխումներ ունեն, որոնց բնոյթն ու նշանակութիւնը անյայտ է: Սպասւում է, որ փաստարկների կատարումով կը փոխի ստուգումների արդիւնքի իմաստը եւ քաղցկեղով հիւանդ ընտանիքի մէկ կամ ատելի անդամների ստուգումը կը նպաստի, որ յստկացւեն երկրորդ արդիւնքները:

Ապագայի հետ կապւած խնդիրներ

Վերոնշեալ անորոշութիւններով հանդերձ, BRCA-ի ստուգումը կարող է օժանդակել կրծքագեղձի քաղցկեղով տառապող հիւանդին, որպէսզի նա կարողանայ որոշում կայացնել բուժման շուրջ, նկատի ունենալով ծարաւում կամ երկրորդ կրծքագեղձում քաղցկեղի գոյացման հաշարկւած ռիսկը:

Կանայք, որ քաղցկեղ չունեն, սակայն տեղեակ են, որ ունեն վտանգատր վերափոխումներ, նրանց սովորաբար խորհուրդ է տրուում դիմել քաղցկեղի ռիսկը նազանցող ռազմավարական քայլերի: Նախկինում չկար որեւէ տեղեկանք, թէ նշեալ քայլերը իրականում օգտակար են հանդիսանում, բայց այժմ սկսել է նպաստաւոր փաստարկներ կուտակւել այդ ուղղութեամբ: *Չարանի քաղցկեղի ռիսկի կրճատում*՝ Եթէ ենթական ունի քաղցկեղի ունակութեանը նպաստող վերափոխումներ կամ յաւելեալ ռիսկ յուշող ընտանեկան անցեալ, ապա նա ենթարկւում է առաւել մանրամասն մաղման տեստերի, քան մանա ռիսկի ազդակներ չունեցող կանայք: Չարանի քաղցկեղի պարագային, տեստեր, որ արդիւնաւէտ չեն նկատուել ընդհանրական մաղման քննութիւնների ժամանակ, յարմար եւ տեղին են համարւում բարձր ռիսկի տէր կանանց համար: Այդ տեստերից, որպէս օրինակ կարելի է նշել կոնքի

շրջանի գեր-ճայնային հերթական քննութիւններ եւ C125 արեան քննութիւնը:

Բացի այդ, 1998թ. լոյս տեսած New England Journal of Medicine պարբերաթերթի մի գեկոյց ցոյց է տալիս, որ յնդացման դէմ դեղահատիկներ ընդունելը կարող է իջեցնել ծարանի քաղցկեղի ռիսկը, օրինակ՝ BRCA1 կամ BRCA2-ի վերափոխումներ ունեցող 207 կանանց մօտ, որ դեղահատիկները ընդունել էին 1-3 տարի, արձանագրուել է ռիսկի 20% նազում, իսկ դեղը 6 տարի շարունակ ընդունողների պարագային՝ 60% նազում:

Մինչ այժմ կատարել է միայն մէկ ուսումնասիրութիւն, փորձելու գնահատել ծարանների վիրահատման եւ մարմնից հեռացման ունեցած ազդեցութիւնը բարձր ռիսկի տէր կանանց պարագայում: Ըստ նոյն ուսումնասիրութեան, այդ գործողութիւնը ատելի քան կիսով չափ կրճատում է քաղցկեղի ռիսկը, բայց ենթակայ կանանց մօտ նկատուել է նման տեսակի մի քաղցկեղ որովայնի պատի (peritoneum) վրայ:

Անցեալ տարի հետազոտողները տեղեկացրին, որ BRCA1 կամ BRCA2 վերափոխւած գեների տէր կանայք հազարէկայօրէն են ծարանի քաղցկեղ ունենում 40 տարեկանից վաղ: Այս լոյսի տակ վերափոխումներ ունեցող երիտասարդ կանայք կարող են հետաձգել ծարանի հատման գործողութիւնը մինչեւ երեխաներ ունենալուց յետոյ:

Կրծքագեղձի քաղցկեղի ռիսկի նազում՝ BRCA1 կամ BRCA2 վերափոխումների տէր կանանց խորհուրդ է տրուում ամիսը մէկ անգամ կատարել ինքնազննում: Տարին մէկ կամ ատելի դիմել կրծքագեղձի մասնագիտացւած կլինիկական քննութեան եւ *մասնորոշում* ունենալ պարբերաբար, սկսած ատելի վաղ տարիքից քան վերափոխումներ չունեցող կանայք: Բայց չկայ որեւէ գեկոյց, որը հաստատի, թէ բազմակողմանի մաղման ստուգումները դիւրացնում են ախտորոշումը կամ երկարացնում կեանքի տեւողութիւնը վերը նշուած կանանց պարագայում:

Բարձր ռիսկի տէր (եւ խօսքը վերաբերւում է ոչ-անըրաժեշտաբար BRCA գեները) կանանց մօտ կանխարգելման միտումով գեղձահատումը մինչեւ 90%-ով կրճատում է կրծքագեղձի քաղցկեղի ռիսկերը: Tamoxifen-ի գործածութիւնը, ընդհանուր առմամբ, 50%-ով է կրճատում այդ ռիսկը. վերջինս փորձարկւած չէ BRCA-ի վերափոխումներ կրողների նկատմամբ:

Երանով համոզեմ, որ ծարանների հատումը նպատակաւորուած է ծարանի քաղցկեղի դէմ, կանխարգելման միտումով կատարւած այդ վիրահատութիւնը նաեւ դրամատիկօրէն կրճատում է կրծքագեղձի քաղցկեղի ռիսկը եթէ կատարւում է նախքան 40 տարիքը:

Որո՞նք են քաղցկեղի գենային ստուգման տեստերը

1. *Ստուգման հարցի ծագումը*՝ Չեր կամ ձեր այ-ցեկած առաջին բժշկի մօտ մտահոգաւածութիւն է առաջա-նում քաղցկեղի յաւելեալ ռիսկի նկատմամբ:

¹ (C125-ը մի պրոտէին է, որ երբեմն նշարւում է արեան մէջ ծարանի քաղցկեղի սկզբնական փուլում: Լ.Ս.)

Առողջապահական

Չեզ յանձնարարում է այցելել գենետիկայի խորհրդրականի կամ դիմել մասնագիտացած կլինիկա:

2. **Ռիսկի գնահատում**- Գնահատական զեկոյց է պատրաստում ձեր և ձեր ընտանիքի բժշկական անցելի մասին: Հաւաքագրում են բոլոր բժշկական տեղեկագրութիւնները: Տեղի են ունենում հանդիպումներ ընտանիքի հիմնական անդամների հետ:

3. **Ուսուցում և խորհրդակցութիւն**- Լիովին քննարկում է գենային ստուգման շահաւէտութիւնը, ռիսկի աստիճանը և սպասած արդիւնքի սահմանափակ արժէքը բացատրում է ձեզ:

4. **Ֆիզիկական քննութիւն**- Մանրամասն Ֆիզիկական քննութեան էք ենթարկւում նախքան ստուգման բուն տեստերին անցնելը, յայտնաբերելու համար, թէ կա՞յ արդէօք արդէն բաղակերպ, թէ՞ ոչ:

5. **Որոշում կայացնել գիտակցօրէն**- Չայտի շտապ որոշում տալ: Թերեւս հարկ զգացի կրկին այցելել գենետիկայի խորհրդականին առաւել լայն բացատրութիւն ստանալու համար: Եթէ որոշում էք ենթարկել ստուգողական տեստերի, ապա, ձեր բժիշկը ձեզ հետ միասին կը վերանայի ձեր որոշումը և կուզենայ ունենալ ձեր գրաւոր համաձայնութիւնը այդ առթիւ: Իսկ եթէ որոշում էք չենթարկել ստուգման, ապա, խորհրդականը ըստ ձեր ունեցած ռիսկի աստիճանի, ձեզ հետ խորհրդակցաբար, ի նկատի կառնի ձեր համար յարմարագոյն մաղման (screening) տեստեր և կանխարգելիչ ստրատեգիա:

6. **Բուն տեստեր**- Առնում է արեան նմոյշ և առաքում պատկան լաբորատորիա:

7. **Յետ-քննչական խորհրդատւութիւն**- Արեան քննութիւնները պատրաստ լինելուն պէս, արդիւնքը հաղորդում է ձեզ անձամբ, պէտք եղած բացատրութիւններով: Տրամադրում է հոգեբուժական հովանաւորութիւն՝ ըստ հարկի:

8. **Ցանկեալ լուսարանութիւններ**- Մասնագէտների տած տեղեկանքի լոյսի տակ, դուք կարող էք որոշում կայացնել առնել կանխարգելիչ քայլեր կամ անցկացնել մաղման տեստեր: Նաեւ կարող էք որոշել, թէ ընտանիքի ո՞ր անդամին էք ցանկանում յայտնել արդիւնքի մասին, ի

Նոր ուղղագր.... Շար. էջ 16

ներառեալ նրանք, որոնք կանգնած են յաւելեալ ռիսկի առջեւ, կամ նրանք, որոնք համար օգտակար կարող է լինել կասկածելի, երկդիմի արդիւնքներ յստակեցնելու տեսակետից: ■

Մեծագրաների գործածութիւնը

Հայերէնում մեծատառով է սկսում իւրաքանչիւր նոր նախադասութիւն, ինչպէս նաեւ իւրաքանչիւր յատուկ անուն՝ հասարակ անուններից տարբերելու համար:

Կէսօրին Արամին այցելեցին Վարդգեսն ու Թադևոսը, որոնք նոր էին վերադարձել Կիպրոսից: Նրանք բարևներ էին բերել Անահիտից:

Յատուկ անունները լինում են պարզ և բաղադրեալ: Որոշ դէպքերում մեծատառով սկսում են բաղադրեալ անունների բոլոր բաղադրիչները, միւս դէպքերում՝ միայն առաջին բաղադրիչը:

Բաղադրեալ յատուկ անուն բոլոր բաղադրիչները սկսում են մեծատառով հետեւեալ դէպքերում:

1. Երբ բաղադրութեան բոլոր բաղադրիչները առանձին-առանձին յատուկ անուններ են:

Դոնի Ռոստով, Վոլգա-Դոն, Էլզաս-Լոթարինգիա

2. Պետութիւնների, ինքնավար կազմաւորումների բաղադրեալ յատուկ անուններում:

Հայաստանի Հանրապետութիւն, Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետութիւն, Ամերիկյան Միացյալ Նահանգներ, Մեծ Բրիտանիայի Միացյալ Թագաւորութիւն:

3. Այն բաղադրեալ անուններում, որոնցում որեւէ հասարակ անուն, ածական կամ թական լրացնում է անձնանուն կամ աշխարհագրական անուն:

Մեծ Մասիս, Փոքր Մասիս, Տիգրան Մեծ, Աշոտ Երկաթ, Փոքր Ասիա, Տիգրան Երկրորդ, Սահակ Պարթեւ, Դավիթ Անյաղթ, Անանիա Շիրակացի, Նոր Նախի-ջևան, Նոր Բայազետ, Չորի Միրո, Բագե Առաքել, Սուրբ Սարգիս (որպէս անձնանուն), Գեորգ Չաուշ, Աղբիւր Սերոբ և այլն:

Նկատի ունեցէք, որ այս բաղադրեալ անուններում լրացումները կամ մականուններ են (Չորի Միրո, Աղբիւր Սերոբ, Աշոտ Երկաթ և այլն), կամ ունեն տարբերակող նշանակութիւն (Մեծ Մասիս, Փոքր Մասիս, Արևելյան Եփրատ, Փոքր Ասիա, Մեծ Միեր, Փոքր Միեր և այլն):

Յիշէ՛ք՝ երբ լրացումը մականուն չէ և չունի տարբերակող նշանակութիւն (աշխարհագրական անունների դէպքում), այլ ուղղակի յատկանիշ է արտայայտում, գրում է փոքրատառ:

պառավ Մարա, արքա Աշոտ, մայր Արաքս (ուրիշ Արաքս չկա) և այլն:

Բաղադրեալ յատուկ անուն միայն առաջին բառն է սկսում մեծատառով հետեւեալ դէպքերում:

1. Աշխարհագրական այն յատուկ անուններում, որոնցում լրացում ստացող բառը առանձին վերցրած յատուկ անուն չէ:

Հայկական պար, Սևանա լիճ, Աղթամար կղզի, Արարատյան դաշտ, Բզնունյաց ծով, Կրկանա ծով, Քուշանաց անապատ, Գեղամա ծովակ, Ծիր կաթին, Հարդազողի ճանապարհ, Մերձավոր որևէլք, Մեծ ար-ջի համաստեղություն, Մշո դաշտ, Հարսնաքար լեռ, Քրքե լեռ, Խոսրով անտառ, Հայոց աշխարհ, Օվենի անտառ, Խուսուրուփ լեռ, Բաղաբերդի կիրճ և այլն:

Այդպէս է նաեւ նոյն կարգի բաղադրեալ անձնանուններում:

Օհան ասպեր, Մամիկոնյան տիկին, Գրիգոր վարդապետ, Խորեն իշխան, Ռշտունյաց օրիորդ, Սյունյաց տեր, Դիլան դայի, Թորգոմ Մահապետ և այլն:

2. Չակերտների մէջ առնուղ բաղադրեալ յատուկ անուններում:

«Վերք Հայաստանի», «Գրական թերթ», «Աշխատանք» մարզական ընկերութիւն, «Ախթամար» և այլն:

3. Համաշխարհային կազմակերպութիւնների, հաստատութիւնների, եզակի հասարակական, քաղաքական մարմինների ընդարձակ և համառօտ բաղադրեալ անուններում:

Միավորված ազգերի կազմակերպություն, Անվտանգութեան խորհուրդ, Շախմատի համաշխարհային Ֆեդերացիա և այլն:

4. Պետական կառավարման ղեկավար մարմինների բաղադրեալ անուններում:

Ֆրանսիայի Ազգային ժողով, Անգլիայի Համայնքների պալատ, Գերագույն խորհուրդ, Մաեւ՝ Մեջլիս, Դումա, Կոնգրես, Պետտագոն և այլն:

5. Պատմական, համաշխարհային նշանատր իրադարձութիւնների, տօների անուններում:

Փարիզյան կոնուենա, Բարդուղիմեոսյան գիշեր, Նոր տարի և այլն: ■

Շար. 5

Ժամանց

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15

ԽԱՉԲԱՌ- ՀԱՄԱՐ 21

Կազմեց
Կ.Ս. Յովհաննիսեանը

ՇՈՐԻՋՈՆԱԿԱՆ

1. Հայ գուսան, որ սկզբնաւորել է հայ նոր գուսանական արւեստը (1950-1931)
2. Ուխտազանցութիւն- բարձր ձայն, բացականչութիւն:
3. Խորտակւած գահ- իջնելու սկիզբն է- անարդար անձ- ձայնանիշ:
4. Քանդել, գետնի հետ հաւասարեցնել- ծննդեան ճրագալոյսի գովք կամ աւետիս:
5. Շան կեր- «Շոն»-ի հետ՝ բուն իսկութիւնը:
6. Ասիական մայրաքաղաք- յագենաւաւանդութիւն, պատմութիւն:
7. Կողոպտիչ, աւազակ- սպրելակերպ:
8. Թզուկներին յատուկ- վիրահատական գործիք:
9. Ժողովրդական՝ մեծ եղբայր, ասի- չորացման ենթակայ պտուղներից- սպրոդ, բնակող:
10. Արական անուն- արքայական բնակավայր:
11. Ժամանակահատուած- սողուն է- երբ գնդակը դուրս է գծից- իգական անուն:
12. Ոչ համայնական- ինքնաբերաբար:
13. Այրելածու, կենցաղավարութիւն:
14. Դարձաւ դաւաճանութեան խորհրդանիշը- պատկեր- ընթացք, արագութիւն վերցնելը:
15. Նշանակութիւն- սպարդիւն- նորի պատրանքի պարզեւում առարկաներին:

ԼՈՒԵՔ
ԽԱՉԲԱՌ

ՍՍՏՔԷ
ՆԷՐ

ՈՒՂՂԱՇԱՅԵԱՑ

1. Ֆրանսիացի իմպերսոնիստ նկարիչ եւ քանդակագործ (1834-1917) -թափուր:
2. Առհասառչեայ- ԱՄՆ-ի նահանգներից- հարցական դերանուն:
3. Բացասական արտայայտութիւն- ըստ բանաստեղծի՝ երբ դա էլ չի մնում, խենթերն են գտնում հնար- անխաթթու:
4. Երկիր ԱՖրիկայում- բուժման համար օգտագործուող բոյս, մեղամաշկ ու տարկաւան անուններով- ցուցական դերանուն երկու կողմից:
5. Նիրհել- յաւելում- հոլոված անձնական դերանուն:
6. Անհատ- շուտ լացող երեխայ- հայոց մայրաքաղաքներից:
7. Բիլիարդաձող- պատուհան բացւած դէպի անցեալը- թանկ մետաղ:
8. Աշխատանք, ճիգ- թոնրի կրակը խառնելու գործիք- այս գաւառում ծաւալեց հայ ազատագրական պայքարի ամենամեծ ճակատամարտը:
9. Ճամբայ - տէր են - կիսով ջնջւած՝ պատ- ուրական:
10. Իրանի հայաբնակ շրջաններից - զգոյշ եղէք դագանակ չդառնայ:
11. Ալիւր դարձնել - տոգորել - սննդարար կերակուր (հեղուկ):
12. Յաւերժ- երկրագործական աշխատանքներից:
13. Կանչում, հրախրում է - կեղտոտել, ապականում- ցածից՝ խոհանոցային աշխատանք:
14. Երոպական տիտղոս - ամէն ինչի համն է - մեծ մայր:
15. Իսկապէս - թէ ինչով հարուստ է Հայաստանը - թէ՛յի պարագաններից:

Խաչբառ համար 20-ի
լուծւած տարբերակը
տեսնել՝ էջ 17-ում:

Էջեր մարզաձեւերի պատմութիւնից

Ջրագնդակ

Ջրագնդակն իր ճանապարհորդութիւնը հողագնդով սկսել է Անգլիայից: Առաջին հանդիպման ամիս ամսաթիւը ոչ մէկին յայտնի չէ, սակայն յայտնի է, որ այդ հանդիպումը չի աւարտել գնդակը պայթելու պատճառով:

1870 թականին շոտլանդացի Վիլսոնը մշակում է «ջրային Ֆուտբոլի» խաղի կանոնները, իսկ այնուհետեւ տարբեր երկրների թիմեր իւրովի մշակել են այն: Մի բան, որը միշտ հանգեցրել է վիճարանութիւնների եւ յաճախ են մարզատեղիներն ակամատես եղել այնպիսի հանդիպումների, որոնք խաղի կանոնադրութեան հակասութիւնների պատճառով մնացել են անաւարտ:

Խաղի կանոնները փոխել են բազմիցս: 1961 թականին այսպիսի նորարարութիւն մտցւեց. հանդիպման համար նախատեսուած քսան թուղթեր բաժանեց չորս խաղակէտի՝ երկու թուղթանոց ընդմիջումով: Եօթ հիմնական խաղացողներին աւելացւեց չորս պահեստային, որոնցից իւրաքանչիւրը կարող էր փոխարինել հիմնական խաղացողներին ընդմիջումների ժամանակ եւ խփուած գոլից յետոյ: Մակայն, չնայած կանոնադրութեան փոփոխութեանը, դարձեալ մէկ հանդիպման ընթացքում մօտ հարիւր յիսուն անգամ դադարեցւում էր խաղը: 1965 թականին տեղի ունեցաւ ԽՄ Լեհաստան հանդիպման ժամանակ մրցավարը կոպիտ խախտումների համար հեռացրեց իւրաքանչիւր թիմի հինգ խաղացողի եւ լողաւազանում մնացին... երկուական մարզիկ:

Եւ կրկին սկսում են կանոնադրութեան փոփոխութիւններ: Այժմ խաղացողը կոպիտ խախտումների համար ջրից հեռացւում է մէկ թուղթով, ինչպէս նաեւ թոյլատրւում է խաղի ընթացքում փոխել խաղացողներին: Մի խօսքով, ջրագնդակը շատ նման է «ջրային հոկէյի» կամ «ջրային Ֆուտբոլի»: ■

Ռեզի

Ի տարբերութիւն միւս մարզաձեւերի, ռեզին ունի իր ճշգրիտ ծննդեան օրը, տեղը եւ , նոյնիսկ, «նայրը»:

1823 թականի ապրիլի 7-ին անգլիական Ռեզի փոքրիկ քաղաքում, երկու բռնիքների միջեւ տեղի էր ունենում Ֆուտբոլային խաղ: Հանդիպումը մօտենում էր աւարտին, իսկ հաշիւը խօսում էր ի վնաս այն թիմի, որի կազմում հանդէս էր գալիս 16-ամեայ աշակերտ Վիլեամ Վեբ Էլիսը: Ցանկանալով, ինչ գնով էլ ուզում է

լինի, փոխել խաղի ելքը, բոլորի համար անսպասելի, Էլիսը երկու ձեռքով գրկում է գնդակը եւ նետում դէպի հակառակորդի դարպասը: Մրցակիցները վազքի ժամանակ փորձում են նրան կանգնեցնել, սակայն Էլիսը ճարակօրէն խոյս է տալիս մրցակիցների հետապնդումից եւ, մօտենալով դարպասին, գնդակը ուղարկում է ցանցից ներս:

Այդ օրը մրցավարը պատժեց պատանի անգլիացուն, սակայն յետոյ երախտագէտ հայրենակիցները, այն տան մօտ, որտեղ ապրել է ռեզիի գիտաբարը, գրանիտ քար դրեցին, որի վրայ գրել էին. «Թող այս քարը յիշեցնի Վիլեամ Վեբ Էլիսի փառաւոր գործունէութիւնը. առաջին մարդուն, որը համարձակեց խախտել գնդակով խաղի աւանդական կանոնները»:

Ֆուտբոլի «փոքր եղբայրը», ինչպէս յաճախ անուանում են ռեզիին, «չհրաժարեց» Ֆուտբոլի դաշտից: Միայն դարպասները մի փոքր այլ կառուցուածք ունեն. նրանք նման են ռուսական «Ի» տառին, որը գրաւած են հաշում, եթէ գնդակը թռչում է վերին ձողի վրայից եւ կամ երկու հորիզոնական ձողափայտերի թացող շարունակութեան վրայից:

Ռեզիի խաղին մասնակցում են երկուական թիմ, 15 խաղացողներով: Խաղը սկսւում է դաշտի կենտրոնից, սեխածե գնդակին ոտքով հարւածելուց յետոյ:

Հաւանաբար չկայ մի այլ մարզաձեւ, որն աւելի շատ ազդի մարդու Ֆիզիկական համաչափ զարգացմանը, որքան ռեզին: Ռեզիստը խաղի ընթացքում ստիպուած է հանդէս գալ որպէս Ֆուտբոլիստ, եւ որպէս ըմբիշ, եւ որպէս բասկետբոլիստ: Եւ պատահական չէ, որ այս մարզաձեւով հրապուրւում են այնպիսի մարզիկներ, որոնք մինչեւ այդ պարապել են Ֆուտբոլով, բասկետբոլով եւ ըմբշամարտով:

Ռեզին ունի մի այլ յատկութիւն եւս. կոլեկտիվը: Միայնակ ռեզիստը անուժ է որեւէ բան ձեռնարկելու դաշտում: Ահա թէ ինչու այս մարզաձեւում յաղթում է այն թիմը, որը Ֆիզիկապէս գերազանց պատրաստականութիւն ունի եւ կոլեկտիվմի մեծ զգացողութիւն:

Խաղը յատկապէս մեծ մասսայականութիւն է վայելում Անգլիայում, Օւեդիայում, Աւստրալիայում, ԱՄՆ-ում, Ֆրանսիայում եւ Նոր Զելանդիայում:

1959 թականին Ֆրանսիայի լուսադոյն մարզիկ՝ «Չեմպիոնների չեմպիոն» ճանաչեց ռեզիի երկրի հաւաքականի արագ Լիւսեն Միսսը: Նա աւելի շատ ձայն ստացաւ, քան հանրաժանօք Ֆուտբոլիստներ Ռ. Կոպան եւ Ժ. Ֆոնտէն, թեթեւ ատլետներ Մ. Մակէն, Մ. Ժաղին եւ ուրիշներ: ■

«Արագ , քարձր , ուժեղ » գրքից

Մագելանի «Կորյրած» և Ֆոզի «շահած» օրերի մասին

Կամսար Աւետիսեան

Այն մոլորակը, որի վրայ մենք բընակուում ենք, շատ մեծ է, և ոչ սկիզբ ունի, ոչ էլ վերջ: Քանի որ մեր մոլորակը գնդաձև է, ապա եթէ միեւնոյն ուղղութեամբ անվերջ գնանք, ապա կը վերադառնանք այնտեղ, որտեղից դուրս էինք եկել: Բայց հակառակ կողմից: Ասենք, եթէ գնանք արեւելք՝ կը վերադառնանք արեւմուտքից և ընդհակառակը: Սա երկրի գնդաձեւութեան գործնական ապացոյցն է, որին հասան մարդիկ շնորհիւ առաջին շուրջերկրեայ ճանապարհորդութեան:

Ճանապարհորդութեան ընթացքում յայտնի դարձաւ նաեւ մի հետաքրքիր փաստ: Դա այն է, որ արեւմուտք գնացողները և արեւելքից վերադարձողները կորցնում են մէկ օր, իսկ ընդհակառակը, արեւելք գնացողները և արեւմուտքից վերադարձողները շահում են մէկ օր:

Մագելանի շուրջերկրեայ ճանապարհորդութեան ուշագրաւ երեւոյթներից մէկն էլ եղաւ այն, որ Մագելանի մարդիկ հայրենի ափ հասնելով կանգնեցին հանելուկային մի հարցի առաջ: Պարզեց, որ այդ օրը սեպտեմբերի 7-ն է ոչ թէ 6-ը, ինչպէս պնդում էին մտից իջնողները: Կասկած չկար, որ իրօք, ճանապարհին մէկ օրը «կորել» էր: Այս հանգամանքը Մագելանի ուղեկիցների մօտ շփոթութիւն առաջացրեց և մնաց անհասկանալի:

Բոլոր հնարատր կորուստներից թերեւս դա ամենից զարմանալին է և հանելուկայինն էր: Եւ դժարին դրութեան առաջ կանգնեցրեց: Կաթոլիկ եկեղեցին օրերի խախտման հարցում շատ խիստ էր: Կորցնել մէկ օր, նշանակում էր խախտել եկեղեցական աօներն ու ծիսակատարութիւնները, ինչպէս նաեւ խախտել սահմանաձայն օրերը:

Մագելանի մարդիկ ոչնչով չկարողացան արդարանալ:

Բայց իրօք նրանք մէկ օր կորցրել էին: Հետագայում միայն պարզեց, որ դա աշխարհագրութեան եզակի յայտնագործումներից մէկն էր, և այդ բանը գլխի չէին ընկնում թէ Իսպանիայում և թէ շուրջերկրեայ ճանապարհորդութիւնից վերադարձածները:

Նրանք չգիտէին, որ «կորուսեալ օրը» երկիրը իր առանցքի շուրջը պտտելու, մեր մոլորակի ճանաչման գաղտնիքներից մէկն էր:

Այդ բանը այսօր ինքնին հասկանալի է: Քանի որ նրանք գնում էին երկրի պտոյտին հակառակ՝ արեւելքից արեւմուտք, ապա իւրաքանչիւր աստիճան անցնելով՝ չորս թույլ ետ էին ընկնում տեղական ժամանակից: Քանի որ երկրի շրջագիծը հասասար է երեք հարիւր վաթսուս աստիճանի, իսկ այդ երեք հարիւր վաթսուս աստիճանն էլ բազմապատկելով չորս թույլով տալիս է քսանչորս ժամ:

Այժմ պատկերացնենք հակառակը, եթէ շուրջերկրեայ ճանապարհորդութիւնը կատարի արեւմուտքից արեւելք, կը տեսնենք, որ շուրջերկրեայ ճանապարհորդութիւնը կատարելով, մենք մէկ օրով առաջ կընկնենք:

Ժիլլ Վեռնի «Աշխարհի շուրջը 80 օրում» ուշագրաւ վէպի հերոս Ֆիլեաս Ֆոզը ՌեՖորմ-ակումբի հետ պայման է կա-

պում, որ ութսուն օրայ մէջ շուրջերկրեայ ճանապարհորդութիւն կը կատարի և Լոնդոն կը վերադառնայ ուղիղ ութսուն օր յետոյ:

Եւ արտակարգ ճշտապահ, կազմակերպւած խառնածոքի տեր այս մարդը, որն իր օրագրում կանոնաւոր կերպով նշել էր ամէն մի օր, Լոնդոն է հասնում, իր հաշուով, մէկ օր ուշացած: Կարծելով, որ գրագը տանու է տեղ, արեւորդ է համարում ՌեՖորմ-ակումբ գնալ:

Բայց նրան ուղեկցող Պասապարտուն տանից դուրս է գալիս և իմանում, որ վաղը ոչ թէ շաբաթ է, այլ ուրբաթ: Ուրախացած տուն է գալիս և յայտնում Ֆոզին: Վերջինս մեկնում է ՌեՖորմ-ակումբ և յաղթական քայլերով ներս է մըտնում: Նա շահել էր գրագը և ստանալու էր քսան հազար Ֆունտ ստեղծիկ:

Իսկ ինչն էր այդ ուշագրաւ սխալի պատճառը: Խօսքը տանք Ժիլլ Վեռնին. «Իսկ այժմ հարց է, թէ ինչպէ՞ս էր եղել, որ այդքան ճշտապահ, այդքան մանրակրկիտ մարդը մի օրով սխալու էր: Ինչպէ՞ս էր կարծել, որ Լոնդոն է հասնել դեկտեմբերի 21-ին, շաբաթ օրը երեկոյեան, երբ իրականում հասնել էր դեկտեմբերի 20-ին, ուրբաթ օրը երեկոյեան, իր մեկնելուց եօթանասունինն օր յետոյ:

Ֆիլեաս Ֆոզը շահել էր մէկ օր միմիայն այն պատճառով, որ աշխարհի շուրջը պտտել էր դէպի արեւելք գնալով, մինչդեռ մէկ օր կը կորցնէր, եթէ գնար հակառակ ուղղութեամբ, այսինքն՝ դէպի արեւմուտք գնար:

Դէպի արեւելք գնալով, Ֆիլեաս Ֆոզը ընդատաջ էր գնացել արեւին, ուրեմն նրա համար օրերը կարճացել էին այնքան անգամ չորսական թույլ, ինչքան աստիճան որ անցել էր այդ ուղղութեամբ: Այլ խօսքով, Ֆիլեաս Ֆոզը դէպի արեւելք գնալով՝ արեւի միջօրեականից անցնելը տեսել էր ութսուն անգամ, նրա պաշտօնակիցները մնալով Լոնդոնում, նոյն բանը տեսել էին եօթանասունինն անգամ:

Հետագայում նման դէպքեր չկրկնելու, այսինքն օրացոյցում մէկ օր չկորցնելու, կամ էլ մէկ օր շահելու նպատակով՝ Վաշինգտոն քաղաքում 1884 թականին կոնֆերանս կրաւիլուեց և որոշեց քարտեզի վրայ անցկացնել «ամսաթի փոփոխման միջազգային գիծ»: Այդպիսին դարձաւ 180-րդ միջօրեականը, որն անցնում է Դեժմեօի կրաւնդանի մօտով, Բերինգի նեղուցով: Այս նեղուցում կան երկու ժայռոտ ոչ մեծ կղզիներ: Դրանցից մէկը կոչւում է Մեծ Դիոմիդ, իսկ միւրը՝ Փոքր Դիոմիդ: Մեծ Դիոմիդի վրայ ծածանում է Մովետական պետական դրոշակը, իսկ Փոքր Դիոմիդի վրայ՝ Ամերիկայի Միացեալ Նահանգների: Այս երկու կղզիների միջով էլ անցնում է «ամսաթի փոփոխման միջազգային գիծը»: Այս գծից էլ սկսում է մեր մոլորակի ամէն մի օրացուցային նոր օրը: Պատկերաւոր ասած, բացում նոր օրայ հաշիւը: ■

Ոսկե Օղակներ

ԼՈՅՍ երկշաբաթաթերթը ջերմօրէն շնորհակարարում է նոր ամուսնացած սիրելի զոյգերին:

- ♥ Աղրինէ Աղաջանեան – Էղիկ Դամբարձունեան
- ♥ Զաթրին Զարմահալեան – Ժիլբերթ Ռէյխանեան